

Prijs: € 4,95

T E R R A
Westervolda

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN
WESTERWOLDE EN DE KANAALSTREEK

Jaargang 4, nummer 1, maart 2015

*250 jaar het Stadskanaal & 400 jaar de Semslinie
'Vergeten' oorlogsdrama in Ter Apelkanaal
Smokkelaarster Albertje Loeks
Grote urnenvondst bij Wedde*

DIT TIJDSCHRIFT IS EEN UITGAVE VAN DE HISTORISCHE VERENIGING
WESTERWOLDE EN HET STREEKHISTORISCH CENTRUM STADSKANAAL

Colofon

Het tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde en de Kanaalstreek is een co-productie van het Streekhistorisch Centrum Stadskanaal (SHC) en de Historische Vereniging Westerwolde (HVW).

Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
redactie@terrawesterwolda.nl

Redactie

Jochem Abbes
Henk Dekker
Tjarko van Dijk
Hans ter Heijden
Jan Huizing
Helen Kämink
Jaap Kok (opmaak)

TerraWesterwolda op het internet:
www.terrawesterwolda.nl
www.verenigingwesterwolde.nl
www.streekhistorischcentrum.nl

Bestuur SHC

Henk Dekker
Ina Nieboer (secretaris)
Harm Oosting (penningmeester)
Jan Overduin
Henk de Weerd (voorzitter)
Hans van de Wiel

Bestuur HVW

Jochem Abbes (voorzitter)
Marten Fokkens
Jan Huizing
Bé Maarsingh (penningmeester)
Ina Middelkamp-Maarsingh
Wenda Niemeijer-Volders
Harm Prenger
Bert Roossien (secretaris)
Ruut Wegman

Terra Westerwolda verschijnt driemaal per jaar.

Prijs los nummer €4,95

Leden van de HVW ontvangen het tijdschrift bij hun lidmaatschap voor €20,- per jaar. Donateurs van het SHC ontvangen het bij hun donatie vanaf €32,50 per jaar.

Bank HVW: NL80 RABO 0358 6060 63

Bank SHC: NL04 RABO 0482 4116 35

Bank redactie: NL71 RABO 0162 4533 10

Artikelen

Voor ideeën met betrekking tot onderwerpen en/of artikelen kunt u een mail sturen naar redactie@terrawesterwolda.nl of contact opnemen via nummer 0599-612649.

Vormgeving

Stefanie Smidt

Druk

De Opmaakfabriek Groningen

OPROEPEN

Lammert Huizing (1916–1944) en politiemann H.J. Witteveen

Lezer Bert Jan Hartman verdiept zich in het leven van zijn grootvader Lammert Huizing. Hij was landbouwer in Sellingerbeetse en kwam om het leven in concentratiekamp Neuengamme. In dat oorlogsverhaal speelt de politiemann H.J. Witteveen een rol van betekenis: hij was betrokken bij het verzet in de omgeving en zat het laatste halfjaar voornamelijk ondergedoken in de gereformeerde pastorie van Sellingen. Zijn er mensen die meer weten van deze politiemann?

Rotterdamse evacués

Jan Buist uit Emmercompascuum vraagt wie er meer weet over Rotterdamse evacués die in 1944–1945 werden opgevangen in Onstwedde en directe omgeving.

Bombardement station Stadskanaal

Harry van de Berg wil graag meer informatie over een bombardement in februari (?) 1945 dat waarschijnlijk bedoeld was voor het hoofdstation of voor een van de treinen bij het station. Maar in plaats van het station werd een huis aan het Vrijdomstreekje gebombardeerd. Hij herinnert zich dat door de explosie kleden of beddengoed in de bomen rondom het beschadigde huis hingen. Het zou kunnen dat daarbij een oudere man om het leven is gekomen, maar zeker weten doet Harry dat niet. Wie is bekend met deze gebeurtenis en wie kan er meer over vertellen? Zijn er wellicht foto's van?

Reacties kunnen gestuurd worden naar de redactie van Terra Westerwolda.

'TER APEL ZIEN EN DAN STERVEN' VERSCHENEN

Schets over de Groninger jaren van dichter Kees Stip in Westerwolde

In het vorige nummer van dit blad stond al een voorpublicatie. In het boek wandelt de auteur Hans ter Heijden van Harpelsluis naar Laudermarke (ca. 20 km). Al wandelend vertelt hij over leven en werk van Kees Stip in Westerwolde. Voor deze uitgave sprak hij met verschillende mensen

die Kees Stip – en zijn vrouw Katja – gekend hebben.

Het boekje (54 pagina's, met foto's) is verkrijgbaar bij de auteur (via e-mail taalschuur@hetnet.nl) en bij enkele winkels in de regio. Het kost €10,00.

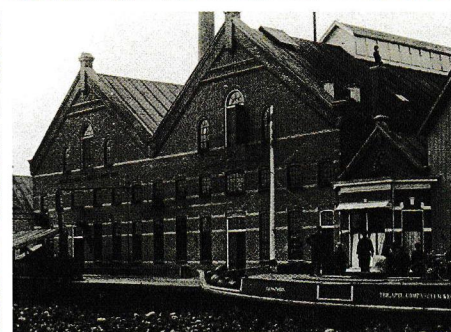
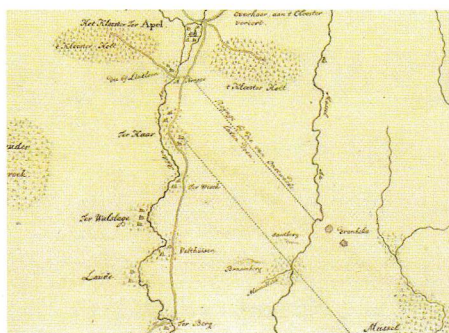
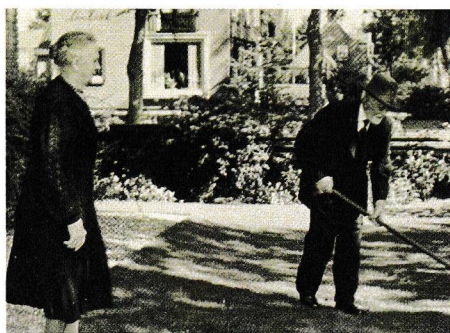
COVERFOTO

In 2015 is het 400 jaar geleden dat Johan Sems en Johan de la Haye met een rechte streep van het Zuidlaardermeer naar Ter Apel een grens trokken tussen Groningen en Drenthe. Deze 'Semslijn' moest een eind maken aan het voortdurende geruzie tussen Drentse en Westerwoldse boeren over allerlei rechten in het niemandsland tussen beide provinciën.

Het is dan ook 250 jaar geleden dat de eerste spade in de grond ging om het Stadskanaal te graven. Het kanaal zou de aorta worden van het Bourtanger Moor. Over het Stadskanaal zou alle turf uit de Drents-Groningse Veenkoloniën worden vervoerd naar de Stad. Langs het kanaal en de wijken en monden die erop uit kwamen, ontstonden moderne gemeenschappen, waar de pioniersgeest heerste. Waar mensen uit alle windstreken samen woonden en werkten in langgerekte dorpen die al snel tot maatschappelijke en culturele eenheid en wasdom kwamen. De foto toont een gedeelte op ongeveer de helft van het Stadskanaal, gezien vanaf de Buinerbrug.

Foto: Els Kok

IN DEZE EDITIE

2	Colofon en lezersreacties	24	Stadskanaal in 1864
4	Column Trots op onze Veenkoloniën	26	400 Jaar Semslinie
5	Uitgelicht! Pijpenkoppen	30	Literatuurgeschiedenis van de Kanaalstreek en
Westerwolde Deel 1. Hoe het begon
6	4 van 1 Huize Bareveld	32	De grote urnenvondst bij Wedde in 1943
9	Boekbespreking	36	Meijers van de Kerk te Bellingwolde
10	Westerwoldse resoluties en rekestes, afl. 6	40	Van weertshuis tot borggraafhuis
12	Groot Interview Reint Meins	44	Nieuws van de Historische Vereniging
Westerwolde
16	Albertje Loeks Smokkelaarster en
visverkoopster	45	Nieuws van het Streekhistorisch Centrum
18	De foto en het verhaal	46	Het portret van...
19	Memory Lane door het veen
Nieuws van de Oude Stelmakerij	47	Fotoraadsel
20	'Vergeten' oorlogsdrama in Ter Apelkanaal	48	Activiteitenagenda

TROTS OP ONZE VEENKOLONIËN

• Henk Dekker

Dat 250 jaar het Stadskanaal en 400 jaar de Semslinie een mooi evenement gaat worden, staat buiten kijf. Een blik op het programma, dat onder meer is te vinden op de prachtige website (www.250400.nl), leert ons dat onze regio een aantal activiteiten te wachten staat die – zoals de website zegt – ‘voor reuring gaan zorgen’.

We kunnen ons afvragen wat het nut is van een dergelijk evenement, behalve dan dat er voor de bevolking wat georganiseerd wordt en mensen dus ‘wat te doen hebben’. Ongetwijfeld zal het evenement in PR-matig opzicht profijt geven. Wellicht ook dat bedrijven in de regio financieel profiteren van het aanbod.

Toch lijkt me dat al deze aspecten ondergeschikt zijn aan het belang van de uitstraling van dit gebeuren voor ons gebied zelf. 250 jaar het Stadskanaal en 400 jaar de Semslinie is een jubileumfeest, het viert de verjaardag van ‘ons’ kanaal en de Semslinie en daarmee benadrukt dit evenement onze geschiedenis: hoe we eens waren en hoe we nu zijn geworden.

Zo nu en dan hebben we een moment nodig om stil te staan bij onszelf en te beschouwen wat er allemaal geweest is aan vreugde en verdriet om daar te komen waar we nu zijn. Dat geldt voor ons als individuen, maar dat geldt ook voor ons samen als inwoners van een gebied dat vaak onder druk heeft gestaan en veel armoede heeft gekend. Een gebied dat zo duidelijk een eigen, stoer karakter heeft met het kanaal dat daar doorheen stroomt als een bindend element, alsof het voortdurend duidelijk

wil maken dat we hier met de onverzettelijke Veenkoloniën te maken hebben. De eigen - ‘roege’ - variant van het Gronings dat we hier spreken onderstreept die eigenheid.

Het is daarom ook goed dat 250 jaar het Stadskanaal en 400 jaar de Semslinie middels onder meer lezingen (in het SHC!), tentoonstellingen en een documentaire ons laten stilstaan bij hetgeen onze voorouders hier hebben gepresteerd. Goed is ook dat het evenement aandacht besteedt aan hedendaagse zaken als sport en kunst. Een bijzondere vermelding waard is het sympathieke ‘MusSailkanaal’. Oude schepen zullen ons kanaal weer bevaren zoals dat vroeger ooit gewoon was. Het is een mooi eerbetoon aan het water dat eens zo belangrijk voor ons was en nog steeds zo gezichtsbepalend is.

Een goed initiatief is dit evenement ook omdat het een grensoverschrijdende gebeurtenis is. Alle plaatsen die ooit door het kanaal ontsloten zijn, van Bareveld tot Ter Apel, zijn betrokken bij een of meer activiteiten. Als zodanig geeft het een duidelijk signaal af aan de gemeenten in onze regio: er is zoveel dat ons bindt! Wellicht dat met al deze activiteiten een mooie aanzet is gegeven om de banden met elkaar aan te trekken!

De organisatoren van 250 jaar het Stadskanaal en 400 jaar de Semslinie verdienen alle lof voor de manier waarop het programma vorm is gegeven en het programma verdient alle aandacht van de bewoners die daarmee hun verbintenis met hun gebied en met elkaar kunnen laten zien. ■

Begin van het Stadskanaal bij Bareveld
Foto: Els Kok

PIJPENKOPPEN

• Jan S.A. Huizing

Deze keer behandel ik een aantal pijpenkoppen, ook weer uit het bezit van mevrouw Bruining. Deze koppen zijn heel veel gemaakt in Duitsland en werden door de hannekemaaiers en kiepkerels tussen 1750 en 1900 veel in Nederland verkocht.

Friedrich II

Op de eerste pijpenkop staat een afbeelding in zwart-wit van Friedrich II (* 24-1-1712 Berlijn, † 17-8-1786 Potsdam). Gehuwd met Elisabeth Christine van Brunswijk-Bevern. Koning vanaf 1740 van Brandenburg-Pruisen en vanaf 1772 van geheel Pruisen. In 1744 wist hij Oost-Friesland te verkrijgen, in 1748 Silezië. Hij was een groot militair strateeg. Pijpen met zijn afbeelding zijn in Duitsland zeer populair geweest. Hoogte 10,5 cm en diameter 3,2 cm.

Napoleon?

De tweede pijpenkop is heel wat kleuriger en draagt de afbeelding van een veldslag. Geheel rechts een officier met een groene jas gezeten op een wit paard. Hij wijst met zijn sabel zijn manschappen de richting aan waar de vijand zich bevindt. Vastberaden begeven zij zich met de bajonet op hun geweer in de aangewezen richting. Een aantal andere soldaten die zich eveneens naar het strijdtoneel begeven, zijn op de achtergrond nog net zichtbaar. Aan de linkerkant wordt het toneeltje afgesloten door een vaandeldrager in een groen uniform. Hij draagt een vaandel met duidelijk zichtbaar daarin een N. Eén en ander lijkt mij een fantasie voorstelling, met mogelijk een verwijzing naar Napoleon? In dat geval zou hier één van zijn vele veldslagen voorgesteld kunnen zijn.

Hoogte van de kop 8,5 cm en diameter 3,5 cm. ■

Bronnen:

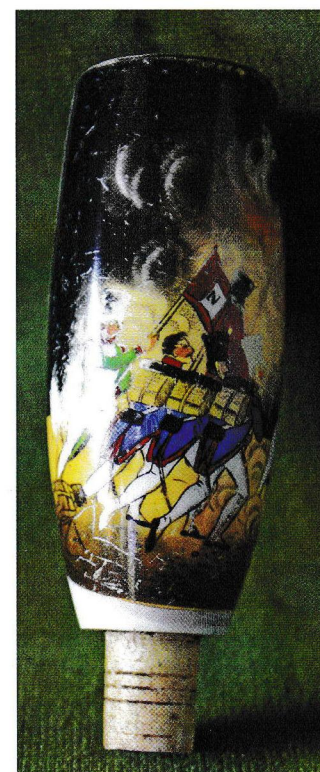
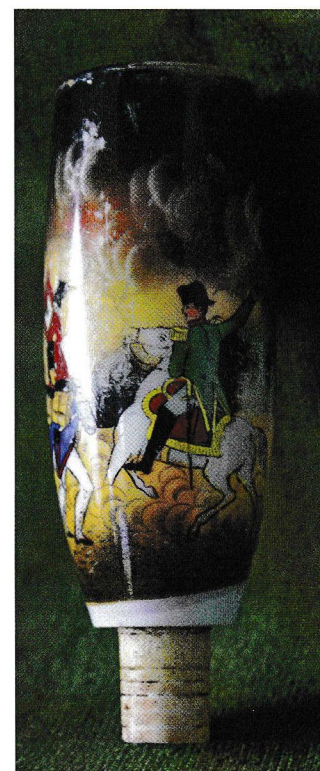
Wikipedia
Hannekemaaiers en kiepkerels.

Oproep

Hebt u een mooi object dat in aanmerking komt voor deze rubriek? Meldt het dan aan de redactie. Jan Huizing komt graag bij u langs om het object te fotograferen en er informatie over te vergaren.
redactie@terrawesterwolda.nl

Friedrich II van Pruisen

HUIZE BAREVELD

1903
Links huize Bareveld, zoals het werd gebouwd in 1844. Rechts het tolhuis achter de klapbrug met hameipoort. De afbeelding is een ingekleurde ansichtkaart.

ca. 1924
Een geheel nieuw gebouw na de brand in 1922. De omnibus (rechts) is een Ford van de NV Tramwegmij Veendam/Pekela.

In 2015 vieren we 250 jaar het Stadskanaal en 400 jaar de Semslinie. Ook in 4 van 1 schenken we aandacht aan deze beide verjaringen. We beginnen bij het begin van het Stadskanaal bij Huize Bareveld met zes foto's van deze markante plek uit het omvangrijke archief van het Streekhistorisch Centrum.

• Jaap Kok

Het bestuur van de stad Groningen had in de jaren zestig van de achttiende eeuw grootse plannen met de veengebieden ten zuidoosten van Wildervank. Deze zouden op rationele wijze en op grote schaal ontgonnen en geëxploiteerd moeten worden. Ook zou er een nieuw kanaal parallel aan de Semslinie worden gegraven en alle turf van zowel Groninger als Drentse zijde zou via dat kanaal naar de Stad moeten worden gebracht. De bestuurders hoopten hiermee een dubbelslag te slaan: er mochten hoge inkomsten verwacht worden van de verpachting van stadsgrond langs het kanaal enerzijds en van het vervoer van de afgegraven turf anderzijds. Vervoerders zouden immers sluis- en bruggelden en andere tollens en heffingen moeten betalen aan de Stad die eigenaar was van het kanaal. En bewoners van de huizen langs het kanaal betaalden jaarlijks hun huur aan de Stad.

Er waren voor de uitvoering van het plan nog wel de nodige hobbels te nemen. Hoe kreeg men bijvoorbeeld de Drenten zo ver, dat ze de turf via het nieuwe kanaal zouden vervoeren? Daarbij hielp het dat de Drentse Hunze door verwaarlozing niet langer geschikt was voor grootschalig vervoer van turf. In het

geheim (om prijzen laag te houden en geen argwaan te wekken bij de Drenten) kocht de Stad via stromannen land van Groninger en Drentse boeren in het Bourtangeroor.

Ondertussen waren de Drenten zelf ook bezig met het afgraven van het veen. Dit gebeurde op kleine schaal, omdat een groot plan van verenigde bestuurders en goede afvoermogelijkheden ontbraken. Wel hadden boeren in het Oostermoer iets voorbij het gehucht De Hilde bij Gieten een diep, de Tjassenswijk, gegraven die bijna aansloot op het Oosterdiep bij Wildervank. Van daar zouden er meerdere mogelijkheden zijn om de vracht te vervoeren. Dan kon de Stad geen of minder inkomsten genereren van de Drentse turf.

Tussen De Hilde en Wildervank had boer Arent Aisingh sinds ongeveer 1758 een stuk land en een huis genaamd Barreveld. Het lag nog net op Drents grondgebied tegen de Semslinie aan. Zijn huis lag op een cruciaal punt: op de grens van Groningen en Drenthe, langs de tolgeweg tussen De Hilde bij Gieten (de Hunze) en Wildervank en aan het einde van het Oosterdiep waar de Drentse Tjassenswijk net niet aansloot. En juist op dit punt wilde de Stad het nieuwe kanaal laten beginnen.

1957

Rechts is een gedeelte van de beroemde speeltuin te zien. Links op de voorgrond staat een kraam voor de verkoop van ijs van de firma De Hoop.

1957

Een nieuwe brug en een nieuwe hameipoort. Het tolhuis is vervangen door een klein brugwachtershuisje. Linksachter is nog de 'doorrit' te zien, waar vroeger de paarden konden rusten.

Op 27 december 1768 kocht de stad van de weduwe van Arent Aisingh voor 7500 Car. guldens de 'Behuysing Barreveld' met het recht van tol en met de omringende landerijen. Nu had Groningen het recht om tol te heffen op Drents grondgebied, maar nog veel belangrijker: door de aankoop van Huize Bareveld sneden de Groningers de Drenten de pas af. Drie jaar tevoren was begonnen met het graven van het nieuwe Stadskanaal en de Drenten zagen zich gedwongen, zeker na het convenant van 1817, om via dit kanaal hun turven af te voeren naar de Stad. Hun eigen Tjassenswijk was van het Oosterdiep gescheiden door een dam bij Huize Bareveld en in het beroemde convenant was afgesproken dat die dam zou blijven liggen.

Nieuwbouw

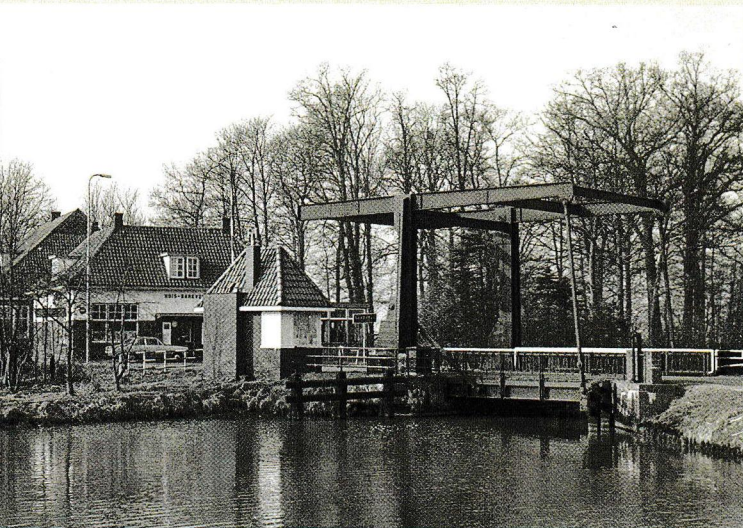
De weduwe Anna Aisingh zou tot haar dood in 1803 op Huize Bareveld blijven wonen. Daarna ging de huur over op Pieter Eppes, die er tot 1845 woonde. In de laatste twee jaren van zijn loopbaan als kastelein werd het oude gebouw gesloopt en vervangen door nieuwbouw.

In de jaren rond 1870 ondergingen Huize Bareveld en omgeving ingrijpende veranderingen. Zo werd in 1867 besloten dat er bij het huis een zaal moest worden gebouwd en in 1870 een gelagkamer. In dat jaar kapte de toenmalige uitbater Jan Klaassens de Vrieze enkele bomen voor de aanleg van een schietbaan. Dat zinde het Stadsbestuur niet en De Vrieze moest een schadevergoeding betalen. Toch zou de schietbaan er wel komen, zij het niet in het bos, maar op het land.

In december 1869 werd besloten de dam weg te halen en de vaarten in Drenthe zouden kunnen aansluiten op die in Groningen. Er werd een verbindingskanaal gegraven en in 1872 werd er een ijzeren ophaalbrug gebouwd bij Huize Bareveld. Bij deze ophaalbrug kwam in 1884 een woning. De tolboom die tot dan toe bij het grote huis stond, werd verplaatst naar de woning bij de brug. Op de foto links op de vorige pagina is nog het woord 'tolhuis' te lezen op de zijmuur. De tol werd in de volksmond 'zwientjestol' genoemd, omdat er enkel op dieren tol werd geheven. De tol zou in 1923 voorgoed worden afgeschaft.

Aan het begin van de twintigste eeuw moest Huize Bareveld veel van zijn landerijen prijsgeven aan de nieuw te bouwen spoorlijn van de NOLS, welke werd geopend in 1910. Later moest terrein worden afgestaan aan de aardappelmeelfabriek Bareveld & Omstreken.

In 1922 melden de kranten dat in de nacht van 2 oktober Huize Bareveld, bewoond door caféhouder Meijer, met de bijbehorende paardenstallen geheel was afgebrand. Tijdens de herbouw deed de doorrit naast het huis dienst als café. In maart 1923 vroeg Meijer in een dagbladadvertentie om 'nieuwe of zoo goed als nieuwe houten en ijzeren Tuinstoelen en Tafels' voor Huize Bareveld. Vermoedelijk is hij dan dus al bezig met de herinrichting van de nieuwbouw. Of er toen reeds een nieuw gebouw stond, is mij niet bekend. Een bron meldt dat de nieuwbouw in 1925 gereedgekomen was. In 1933 werd het huis uitgebreid met een nieuwe feestzaal. »

jaren 70
Deze foto is genomen vanuit ongeveer dezelfde positie als op de foto linksboven op bladzijde 6. De verschillen zijn daardoor goed te zien.

2015
Het brugwachtershuisje is verdwenen en in het dak is de ene centraal gelegen kapel vervangen door twee naast elkaar.
Foto: Els Kok

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de brug bij het huis twee keer opgeblazen. Bij het uitbreken probeerde het Nederlandse leger zo de Duitse opmars te stoppen en bij de bevrijding probeerden Duitse soldaten te verhinderen dat de geallieerden konden oprukken. Beide keren had het geen effect.

Op 24 februari 1946 kocht de toenmalige huurder Minno Meyer het pand van de stad Groningen. Daarmee kwam een eind aan een periode van 178 jaar waarin Huize Bareveld stadsbezit was.

Speeltuin

Veel ouderen zullen zich de speeltuin naast Huize Bareveld nog herinneren. Deze speeltuin werd vermoedelijk aan het begin van de eeuw aangelegd. Op zondag trokken kinderen (en hun ouders) uit de verre omstreken naar Bareveld, soms kilometers lopend. Vooral de cakewalk ('kekelwals') was een gewilde attractie. Erg modern ook zo vlak na de oorlog. En als het een keer niet zulk mooi weer was, kon men altijd nog zijn vermaak zoeken in de gelagkamer van Huize Bareveld..

Tevens zullen sommigen zich nog de kermis bij het huis herinneren. Deze vond iedere laatste zondag in april plaats en trok dikwijls veel bezoekers. In 1959 werd de kermis afgeschaft en in 1965 verdween de speeltuin.

Bronnen:

Brood, P. e.a., *750 jaar Oostermoerse venen. Van Zuidlaarderveen tot Gasselternijveen*, Bedum 2009
Buursma A. e.a., *250 jaar Stadskanaal. Van Bareveld tot Barnflair*, Bedum 2009
Smit, N.H., *De historie van 'Huize Bareveld'*, Veendam 1981
De Krant van Toen op www.dekrantvantoen.nl
Delpher op www.delpher.nl
Krantenarchief Streekhistorisch Centrum

De doorgaande weg van Gieten naar Wildervank, die vanaf het begin een belangrijke rol had gespeeld, zou in 1962 zijn waarde verliezen door de aanleg van een autoweg, de huidige N33. Huize Bareveld bleef evenwel een ontmoetingsplaats voor reizigers.

Eind jaren zeventig werd Huize Bareveld nog eens grondig gerenoveerd. Op 2 februari 1980 werd het officieel heropend. De bezoeker kon zijn gerief vinden in de gelagkamer en zijn honger stillen in het restaurant, dat over een goede keuken beschikte. Toen Eppo Meijer en Annke Lambeck in 2001 de nieuwe uitbaters werden van Huize Bareveld, lieten zij een groot parkeerterrein aanleggen voor vrachtwagens om zo klanten te trekken.

De verdubbeling van de N33 in 2014 heeft mogelijk desastreuze gevolgen voor Huize Bareveld. Door het ontbreken van een afslag kunnen truckers de weg naar het restaurant niet meer vinden. Iets verderop aan de Dalweg 12 bij Veendam wordt gebouwd aan een nieuw parkeerterrein voor vrachtwagens met een wegrestaurant met tankstation, wasruimte en sanitair.

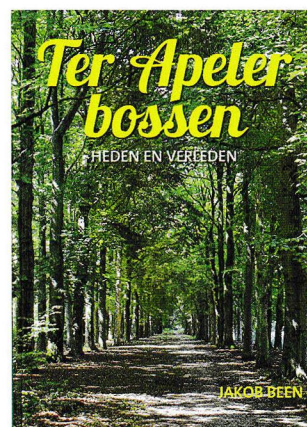
De geschiedenis van Huize Bareveld gaat inmiddels twee en een halve eeuw terug. Het heeft stormen, branden en een wereldoorlog overleefd. Het zal toch ook de recente crisis wel het hoofd kunnen bieden? ■

TER APELER BOSSEN, HEDEN EN VERLEDEN

• Bert Roossien

“

Zowel de historisch geïnteresseerde lezer als de natuurliefhebber zullen het met belangstelling lezen.

Omstreeks 1921 reisde Peter Huitsing, jaargang 1914, met zijn klasgenoten uit Musselkanaal in de paardentram naar Ter Apel. Eindbestemming was het kloosterbos. Toen zijn vader hem na de terugreis vroeg hoe hij de schoolreis had ervaren, antwoordde de jongen spontaan: ‘hail mooi pabbe, aalmoal boomm’. Veel mensen geboren en getogen in de veenkoloniën, zullen de reactie van Huitsing herkennen. In het land van rechte kanalen, boomloze akkers en verre einders waren bossen onbekend. Zo’n eerste kennismaking met het ‘grote en donkere’ bos was indrukwekkend.

Ter Apel was de enige plaats in de directe omgeving met zo’n echt bos. Aan de ene kant had je het veenkoloniale lintdorp langs het Stads-Ter Apelkanaal dat na 1870 was ontstaan. Aan de andere kant het eeuwenoude klooster met de omliggende bossen, akkers en boerderijen dat deel uitmaakte van het landschap Westerwolde. Sinds 1619 waren het klooster en de bijbehorende bezittingen in handen van de Stad Groningen. Over het klooster zelf en de bewoners is inmiddels veel geschreven. Over de bossen rondom het klooster is daarentegen minder gepubliceerd. De heer Jakob Been, woonachtig in Ter Apelkanaal, heeft in die leemte willen voorzien met het verschijnen van het boek *Ter Apeler bossen, heden en verleden*. In negen hoofdstukken worden de diverse bossen rondom het klooster en het dorp Ter Apel uitvoerig beschreven: het Kloosterbos, Meebos, Tempelbos, Roelagebos, Vossenbergh, Middelbroek, Het Schot, De Bruil en het Nulbos. Historische feiten en landschapsbeschrijvingen wisselen elkaar af. Elk hoofdstuk is geïllustreerd met prachtige natuurfoto’s uit het zomer- en winterseizoen en aangevuld met nostalgische ansichtkaarten. In een inleidend hoofdstuk gaat de auteur in op de exploitatie van het Ter Apeler bos door de stad Groningen. Vanaf de zeventiger jaren in de 19^e eeuw begon de stad met het bewust aanplanten van nieuwe bospercelen rond Ter Apel waardoor een prachtig gevarieerd wandelbos ontstond dat dagjesmensen uit de wijde omgeving aantrok. Populair werden

de jaarlijkse concoursen voor muziekkorpsen en zangkoren die op Hemelvaartsdag in het Kloosterbos werden gehouden. De in de Ter Apeler bossen voorkomende planten- en diersoorten passeren in een viertal hoofdstukken – planten, vogels, zoogdieren, vlinders en libellen – de revue. Ook dit gedeelte van het boek is rijk geïllustreerd met foto’s.

Voor zijn boek heeft de auteur onder meer gespit in de archieven van het Staatsbosbeheer in Sellingen en Groningen en die van de gemeente Vlagtwedde. In 1976 verkocht de stad Groningen het bosbedrijf aan het toenmalige ministerie van CRM die de stadsbossen in beheer gaf aan Staatsbosbeheer. Verder heeft de schrijver talloze kranten en tijdschriften geraadpleegd op zoek naar berichtjes en artikelen over het bos bij Ter Apel. Elk hoofdstuk in het boek is voorzien van kaders met ‘nieuwsberichten’ uit diverse regionale en landelijke kranten die het verhaal van de schrijver aanvullen. Een kaart van de Ter Apeler bossen van Staatsbosbeheer geeft de exacte ligging van de verschillende bospercelen weer. Jammer is dat lang niet alle straat- en veldnamen op deze kaart zijn ingetekend die in de tekst worden genoemd. Met name de lezer die wat minder bekend is met de plaatselijke situatie is daarom wel eens genoodzaakt een topografische atlas of Google Maps te raadplegen.

Ter Apeler bossen, heden en verleden is een lees- en kijkboek bestemd voor een breed publiek. Zowel de historisch geïnteresseerde lezer als de natuurliefhebber zullen het met belangstelling lezen. De prachtige natuuropnamen nodigen echter vooral uit om zelf de wandelschoenen aan te trekken of op de fiets het gebied te verkennen; er is tegenwoordig zelfs een pad voor mountainbikes door het bos. Alleen een tochtje met de paardentram behoort voorgoed tot het verleden. ■

Jakob Been (tekst en foto’s): Ter Apeler bossen, heden en verleden. Uitgeverij Boektotal (352 pagina’s), € 24,95.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN WESTERWOLDE

Gevonden in de Groninger Archieven
Afl levering 6

• Jan S.A. Huizing

18-1-1640 De h. heeren Borgemesteren ende Raedt gehoort het rapport der heeren Isbrants, Wijffrinck ende Heeck in conferentie geweest zijnde met den heer Droste Rudolph van Echten ende den Gedeputeerde Sluter, beide commissarien der lantschap Drente, angevende
l^e die verschillen van de questieuse (*verschil van mening*) limieten tusschen die van de heerlijkheid Wedde ende Westerwolde met die van Valte ende de Buirschappen daer omtrent

25-11-1640 De h. heeren Borgemesteren ende Raedt gehoort het rapport der Gecommitteerde heeren, in conferentie geweest zijnde met die van Bellingewolde ende Bonder Nijelandt, kwestieus (*verschil van mening*) over den bequaeme uijtwaeteringe. Hebben die van Bellingewolde ingelecht, indien partijen re...tien sikh niet konden vereenigen, haer olde uijtwaeteringe weer te mogen opgraven opkomstige voorjaer, volgens haer eijgen versoeck ende presentatie, tot ontlastinge van haer wateren: Ende die van Bunder Nijelandt, sikh daer tegens versien door een dam off anders, in voegen voor desen geschiet: Edoch dat de dam niet eerder daerin gesmeten sal worden, als voor kompstige herffst, maer werden niet te min de respectieve partijen vermaent, om sikh over 't leggen van het verlaet ofte kaadjick in vruntschap te veraccorderen.

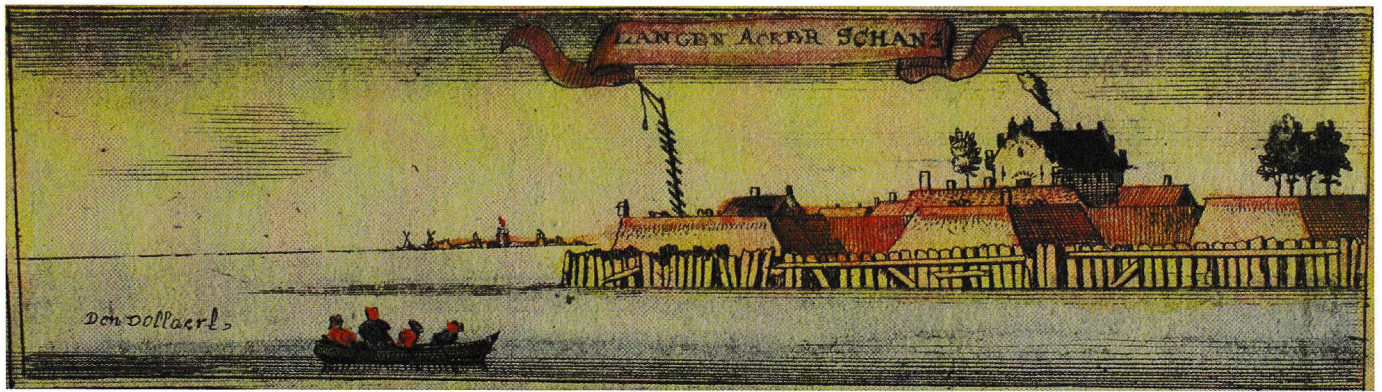
1-2-1640 De heere Borgemester Schonenborgh met sijn heeren Assessoren sijn versocht ende gecommitteert omme neffens de Rentemester d'Mepsche te examineren het besteck van een nij verlaet bij de Ulsda bij Feico Cloq overgegeven ende an den Raadt te dienen voor advijs.

6-2-1640 Gehoort het rapport van den heere Borgemester Hoofman met den Raadtsheeren Isbrants ende Wittinck neffens den Rentemester d'Mepsche in conferentie gewest sijnde met Evert Abels van Vlaghtwedde, swager van wijlen Hermanno

Meijer, Prior Ter Apell volgens commissie van den 3 feb. jongst. Hebben de h. heeren Borgemesteren ende Raadt deselven Evert Abels wegen sijne pretensien (aanspraken) nopende zijne vrouwen diensten in voorschreven convent eens toegekent een somma van hondert Rijcks dall., welke summa den Rentemester d'Mepsche uth de Apeler opkomsten wort gelastet aen gedaghte Evert Abels te betalen.

29-2-1640 Op de requeste van Jan Broijels:
1ste om sijn Arve landes te mogen transporteren aen Heijo Hermans van Roswinckel
2de om reparatie van 't Osseschot.
De h. heeren Borgemesteren en Raedt in 't eerste consenterende (*toestemmen*), hebben de Raetsheer Vertier ende Rentmester gecommitteert, omme staet te maeken van des Remonstrants gedane kosten tot reparatie van het Osseschot, daer een overslach te maeken, wat de selver reparatie sal komen te wesen.

18-4-1640 Op de requeste van Berent Gansevoort Commendeur an het convent Ter Apell versouckende
1ste ordenantie van 90 gulden wesende sestijn weken tractement voor denselven wegen de sauvegarde in voorgeschreven convent. Ende 2de dat alsoo hij jegenwoordigh sikh in de nije (?) als lieutenant heeft laten aennemen ende nootwendigh te velde sall moeten gaen, dat sijn plaets tot desselfs wederkompste om op de sauvegarde ter Apell te letten openhouden moge worden. Hebben de heeren Borgemesteren ende Raadt geresolveert, dat aengaende het eerste de versochte ordonnantie sall worden gepasseert.
Ende belangende het twiede verstaen, dat dese plaetse omme de sauvegarde te bewaeren, voor de Tijd van veer a vijff maenden voor de suppliant sall openblijven, wel verstaende dat hij geduerende dieselve tijd een ander bequaeme persone in sijn plaets aldaer sall bestellen.

Uitsnede uit een ets uit "Thoonel der steden ende sterckten enz." in 1674 uitgegeven door Gaspar Bouttats uit Antwerpen.
Ets in bezit auteur

23-6-1640 De heeren Borgemesteren ende Raadt lasten ende autoriseeren de Pastoir (van) Ter Apell, met de Eigenaers des Haerschen ofte ende Rustenbrocks in naerder communicatien te comen ende hetselve broeck tot profijt van het convent te huiren, voor soo geringen prijs, als immers doenlick is. Ende wort den Pastoir voorschreven met eens geauthoriseert omme de nootwendige reparatien an het Ossenschott te laten doen ende te vertimmeren; dragende goede voorsorge ende opsight dat hetselve op het oirbaerlichsten (*goedkoopst*) worde gedaen.

5-12-1640 De heeren Borgemesteren ende Raadt ordonneren den Rentemester d'Mepsche omme uth de opkomsten van het convent Ter Apell te tellen aen Herman Jansen Timmerman een summa van vier ende tachtentigh gulden ende daerenboven aen Herman Smitt negen gulden ses stuiver, heerkomende van arbeidsloon ende geleverd Iserwarck.

20-1-1641 De heeren Borgemeesteren ende Raadt lasten ende autoriseren de Rentemester d'Mepsche, omme bij provisie ende tot naerder ordre te tellen aen eene Lucas Joannis studiosus (*student aan de academie van Groningen*) van Vlagtwedde uth de Apeler opkomsten, een summa van 52 carol: gl. jaerlicks ende wort Joannes Joannis, diewelcke voor desen 52 daell uth voorschreven convents opkomsten heeft getrocken, hetselve subsidium entseght.

19-3-1641 Op de requeste der vulmachten van Winschote, Beerta, Bleijham ende Bellingwolde, versoekende ten volge judicatum (vonnis) van den 19 februari laestleeden, gecommiteerden wt den Raedt, met dewelcke sij mogen in gespreck komen, angaende de overdijkinge van de Lange Ackerschans tot Stocksterhorn, bij haer versochten.

De h. heeren Borgemesteren ende Raedt, hebben gecommiteert ende committeeren mits desen de heeren Borgemester Julsingh ende Rengers, Raedtheeren Isebrants, Clinge, Drews ende Schaffer, neffens de Rentemr., om ten volge commissie van den 9 octob. 1638, dese besognes (*overleggen*) bij handt te nemen ende remonstranten te verstaen. Mits dat alle 't gebesoigneerde bij geschrifte werde gestelt, de respective stucken ende brieven daertoe dienende in forme van besognes gebracht ende tijdtlick van 't gene in desen gedaen om de h. heeren van de Raedt diene voor rapport.

8-6-1641 De heeren Borgemeesteren ende Raedt lasten de Rentemester d'Mepsche, omme ten spoedigsten ordre te stellen dat door Arbeijders ofte volck van hijr mede te nemen, in de Schantse te huiren ofte ook andersints daer te senden, weder toegesmeten ende geslichtet worden, alle het ghene die van de Beerta tot nadiel van de Stadtslanden ende meijeren verleden ende dit jaer op de Ulsda over de heeren sloot (*nabij Oudeschans*) in Stadtslant hebben gegraven.

3-11-1641 Alsoo Droste Conders aendienst datter eenigh Eeckenholt bij Wedde light, hetwelcke van Ter Apell is gecomen; Is sulckes voor memoria geteickent, omme met de eerste gelegenheid van daer te doen halen. ■

WESTERWOLDER MET EEN GROOT HART

Reint Meins koestert Groninger taal en cultuur

Kippen scharrelen rond zijn huis in Weende, binnen lijkt de tijd te hebben stilgestaan. Maar als er iemand bij de tijd is, dan is het wel Reint Meins (84). Zonder computer, centrale verwarming en auto slaat hij zich door deze turbulente jaren. "De leste 50 joar is der meer veranderd as 100 joar doarveur", zegt hij met enige weemoed, terwijl hij zorgelijk naar buiten kijkt. Want door de intensieve landbouw zijn onder meer veel weidevogels verdwenen. Ook maakt hij zich zorgen om een gemeentelijke herindeling. Alleen een gemeente Westerwolde kan zijn goedkeuring krijgen. Een gesprek met een bevlogen verhalenschrijver, verteller en kunstschilder, die in 2010 als waardig ambassadeur van de Westerwoldse taal en cultuur de Cultuurprijs van de gemeente Vlagtwedde kreeg uitgereikt.

- tekst: Hans ter Heijden
foto's: Arie Stenekes

“

Je mout nich ales van dij verhoalen geleuven heur, ik heb veul fantaseerd.

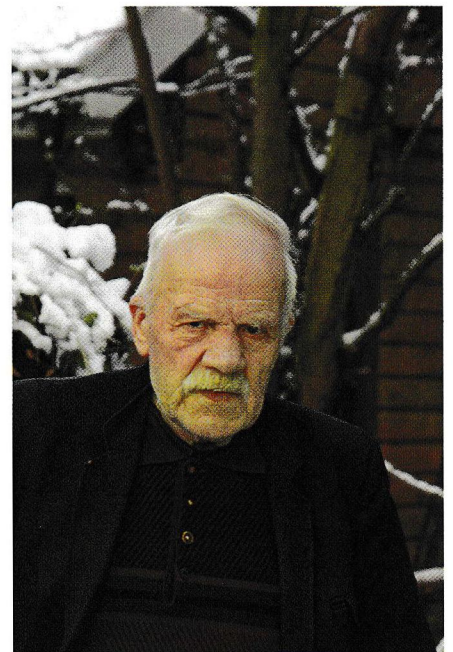
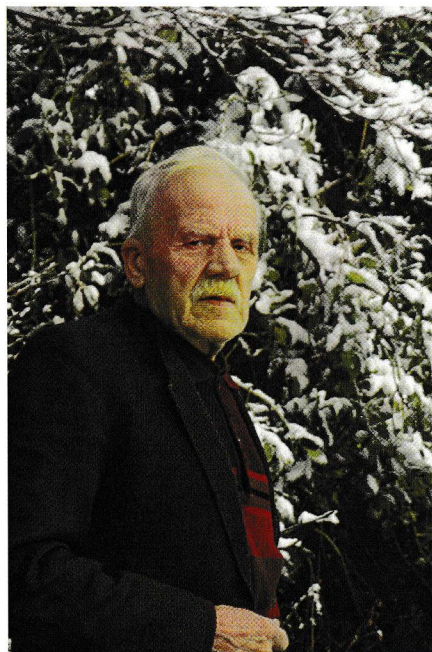
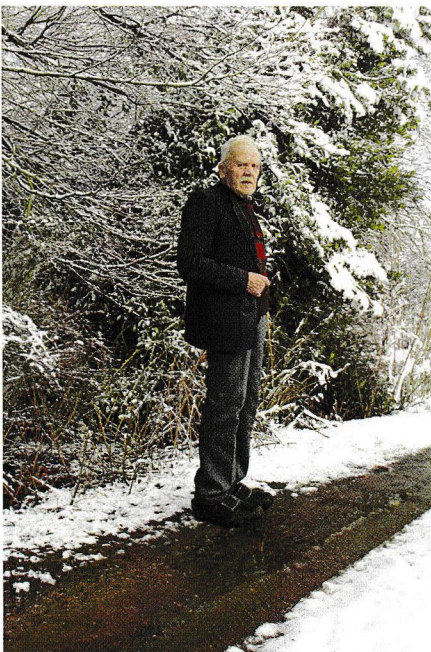
Reint Meins ontmoette ik jaren geleden voor het eerst tijdens een *Boerencultuurroute*, georganiseerd door de gemeente Vlagtwedde. Verhalenvertellers traden op in schuren en op erven van verschillende boerderijen in Westerwolde. In onvervalst Westerwolds las Meins zijn verhaal voor, slechts onderbroken door gelach van het publiek. “Je mout nich ales van dij verhoalen geleuven heur, ik heb veul fantaseerd”, zei hij tegen me toen ik hem hieraan herinnerde.

Gastdocent Westerwolds

Als ik bij Reint Meins op bezoek ga, ben ik altijd blij dat ik enkele cursussen Gronings heb gevolgd. Hij spreekt namelijk consequent *Grunnegers*, of beter: *Westerwolds*. En als je dan net een cursus volgt met een docent die de Hogelandster variant van onze streektaal onderwijst, merk je de verschillen. “Het is nich *schoule*, man *school*”, verbetert Reint me, als ik in mijn beste Gronings met hem praat. En dan heb je meteen al drie verschillen te pakken: *nait* is in het Westerwolds *nich*; *moar* of *mor* is *man* en *schoul(e)* is dus gewoon *school*. Om mijn Hogelandster medecursisten te confronteren met de verschillen, heb ik Reint uitgenodigd om tijdens de laatste les –in de Groninger Archieven in Stad– als gastdocent op te treden. Dat deed hij graag. Op zijn geheel eigen wijze vertelde hij in het Westerwolds over zijn rijke leven, las enkele van zijn verhalen voor en lichtte een paar van zijn landschapsschilderijen toe. De Hogelandsters waren een en al oor.

Plattelander

Dat Reint kan vertellen is een publiek geheim. Ik ervaar het ook weer als ik bij hem in zijn gezellige woonkamer bij de gashaard zit. Veel planten, boeken, zelfvervaardigd houtsnijwerk en aan de muren schilderijen. Van hemzelf. Want hij is niet alleen verhalenverteller, hij schildert ook. Landschappen en boerderijen zijn belangrijke thema's in zijn werk. Maar ook in zijn leven. “Ik ben een plattelander, ik houd niet van de stad”, zegt hij. “Ik ben in 1930 geboren op een boerderij in Bourtange. Hier ben ik opgegroeid en naar school gegaan. Er stonden toen nog restanten van de vesting, maar er woonden wel mensen, in zeer primitieve omstandigheden. Soms met twee gezinnen in zo'n vervallen huisje. Nu moet je een aparte keuken hebben en slaapkamers en zo. Dat was er allemaal niet. Je liep op klompen, in korte broek naar school. Het was oorlogstijd. Er was eens een luchtgevecht van de Duitsers met de Tommy's bij de Duitse grens. Toen moesten we van de meester schuilen onder de banken. Soms werd er een vliegtuig geraakt en dwarrelde er zomaar een vleugel naar beneden. Mijn broer zag eens een vliegtuig naar beneden komen, recht op hem af. Hij heeft gerend voor z'n leven. Op school zongen we ook. Geen Wilhelmus natuurlijk, maar 'Wij willen Holland houden'. Dat mochten we wel zingen. Want dat wilden de Duitsers ook!” »

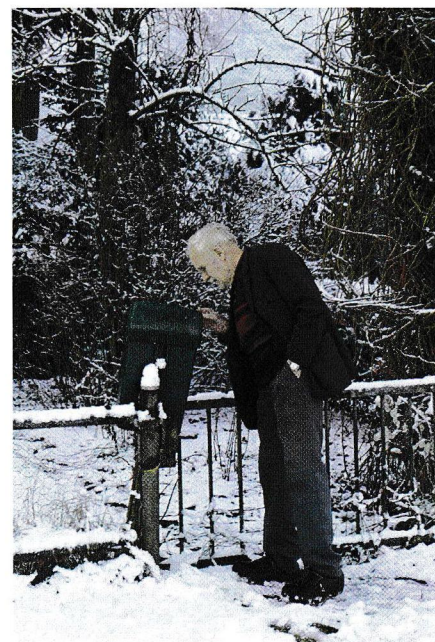

Reint Meins als postbode in 1960.
Archief Reint Meins

Bij zijn afscheid als postbode (1991) trok Meins zijn eerste uniform uit 1957 weer aan.
Archief Reint Meins

Hoera! Hoera!

Reints vader was boer en huurde de boerderij in Bourtange. Tot de huur werd opgezegd. Het gezin verhuisde toen – aan het eind van de oorlog – naar een grote boerderij in Weende. “Mijn vader had ook land in de Rennekolken, richting Jipsingboertange. Daar had hij jong vee lopen. Op een dag zei hij: ‘Ik ga er even heen, je weet niet wat er gebeurt en dan hebben ze in ieder geval drinken’. Hij ging op de fiets en toen hij weer terugkwam, riep hij: ‘De Tommy’s komen eraan!’ Hij had mensen helemaal in Mussel horen roepen: ‘Hoera! Hoera!’ De Duitsers boden

“

Mijn vader had mensen helemaal in Mussel horen roepen: ‘Hoera! Hoera!’

geen weerstand meer. Maar ze hadden wel honger en kwamen dan bij de grote boerderijen om pootaardappelen en eieren vragen. Schnaps hadden ze genoeg. Vooral bij Delfzijl werd veel gevochten. Woldendorp werd voor tweederde verwoest. Tijdens de gevechten zaten mensen vaak heel lang verscholen in sloten. De Duitsers trokken zich uiteindelijk over de Eems terug naar Emden.”

Bij de post

Reint Meins was veertien toen ze naar Weende verhuisden. Na de lagere school ging hij bij zijn vader op het land werken. In de avonduren volgde hij allerlei cursussen voor de landbouw. Ook

haalde hij zijn EHBO-diploma. “Toen ik later bij de post ging solliciteren, zei de directeur: ‘Je hebt niet stil gezeten, je bent wel ijverig geweest. Heb je nog meer diploma’s?’ Ik vertelde dat ik ook een EHBO-diploma had. ‘Je bent aangenomen’, zei hij toen.” Meins grijnst en fluistert: “Hij was zelf een enthousiast EHBO’er.” Daarvoor had Reint ook nog bij de Plantenziektenkundige dienst gewerkt. Voor andere banen moest hij te ver van huis en hij wilde graag in deze streek blijven. “Bovendien ben ik een vrijbuiters en als postbode was je vrij hè. Als ik ergens gezellig koffie dronk, met een verjaardag of zo, zag m’n baas daar niks van. Ik kwam van Wedde tot Ter Wisch. Ook in de boerderij aan de Veenweg in Laudermarke waar dichter Kees Stip later woonde. Toen woonde Engelkes daar, een vooraanstaand man. Hij zat overal in. Daar dronk ik ook wel koffie. Eigenlijk waren we als postbode een rijdend postkantoor. Ik ben wel met 10.000 gulden op stap geweest om de AOW uit te betalen. Ook nam ik wel postzegels en medicijnen mee. En alles op de fiets hè. Bij een keuring zei de dokter: ‘Je hebt een groot hart. Doe je veel aan sport?’ Nou, dat deed ik niet, maar dat komt door het fietsen, soms wel zo’n 30 kilometer op een dag. Nee, een auto heb ik nooit gehad. Ik ben geen automan.”

Elfstedentocht

Toch deed Reint Meins soms toch wel aan sport. Als er ijs lag. Schaatsen was z’n lust en leven en hij mag er ook nog graag naar kijken als het op tv is. In 1962 deed hij mee aan de Elfstedentocht. Hij kwam toen tot Franeker, maar in 1986 reed hij deze helemaal uit. Trots haalt hij het Elfstedenkruisje uit zijn portemonnee en laat mij het onbetwistbare bewijs zien. Ook heeft hij nog een herinneringstegel, met daarop een foto van zichzelf op de schaatsen.

Es in Weende, waar vroeger 'De Hillege Stoule' was, geschilderd door Reint Meins.
Foto: auteur

Hillege Stoule

Reint Meins woont weliswaar in wat ze vroeger een 'burgerwoning' noemden, maar dan wel op een prachtige, landelijke plek. Zijn ouders verhuisden hierheen, toen de zoon van de eigenaar ging boeren en ze de boerderij in Weende moesten verlaten. Vader ging bij de gemeente werken, Reint bij de PTT. En hij is er altijd blijven wonen. Ook van binnen is het huis, dat zo'n honderd jaar oud is, nog volledig in de oude stijl. Met paneeldeuren en een prachtige plavuizenvloer in de gang. Aan de voorkant kijkt hij ver uit over de landerijen met aan de overkant van de weg een es met de 'Hillege Stoule'. Voor de reformatie was ook Westerwolde - nu overwegend protestants - katholiek. De pastoor en de gelovigen liepen dan in het voorjaar over de akkers en op deze plek, in een kuil, was een rustplaats. Daar werd gebeden en gezongen voor een goede oogst. Vandaar de naam 'Heilige Stoel'. "Ik heb er ook een schilderij van gemaakt", zegt Meins en wijst naar de wand. "Jochem Abbes, de cultuurambtenaar van de gemeente, wil er een informatiepaneel bij plaatsen". Hij geeft me een krantenartikel, dat hij uit het *Dagblad van het Noorden* (30 oktober 2013) heeft geknipt. Abbes wordt hierin door Marcel Looden geïnterviewd en vertelt: "Zo Westerwolds als Weende kan een plaats bijna niet zijn. Je hebt hier een oerbos, je hebt hier historische boerderijen als de Erve Boelmans en Eemsingh en de boerderijen Bruining en Wijbelingh. En nu is dus ook die plek uit het rijke roomse verleden weer aanwezig". Hij doelt dan op de kuil die weer in ere is hersteld.

Meins: "Je hebt hier nog meer hele oude familienamen, zoals Liefstingh, dat was een hele voorname familie, waar het Liefstingsbroek, het oerbos, naar genoemd is. Dat is heel anders dan in de Veenkoloniën, waar van oudsher al veel import woont. De een komt uit Giessendam, de ander uit Venlo of Friesland."

Boerderij in Bourtange waar Reint opgroeide.
Archief Reint Meins

Gemeente Westerwolde

Over de Veenkoloniën gesproken, ventileert Meins een duidelijke mening: "Je moet er niet aan denken dat we met een gemeentelijke herindeling bij de Veenkoloniën komen. Dan gaat alles naar Stadskanaal. De politie zit er al, de post. Dan volgt de brandweer en dan is binnen het jaar het gemeentehuis hier weg. Allemaal naar Stadskanaal. Met de Veenkoloniën hebben we bovendien helemaal geen binding. Hier hebben we een eigen, rijke geschiedenis en cultuur. Als er dan toch gefuseerd moet worden, dan ligt een gemeente Westerwolde - Vlagtwedde samen met Bellingwedde - voor de hand. Ik heb ook tegen de burgemeester van Vlagtwedde gezegd dat ze daarvoor moet gaan. En dat doet ze ook." ■

Fragment uit 'Eggs en vroulu', door Reint Meins

De Polen rijden Vlagtwedde binnen

n Haalf uur loater n gedender en geroes en op de Wollinghoezerweg zagen we n haille laange colonne langzaam rieden. Wie der vanzelf weer hen. Jeepts, vrachtauto's, vlammenwarpers, kanonnen, carriers, tanks, och wat n laange riege. Ze bleven stoan, want de brugge over de voedingsleiding hadden de Duitsers springen loaten.

De militairen kwamen oet de gevechtswaogens, aten en dronken wat, dailden sigarettten oet en wie kregen sukkeloa, o wat was dat lekker. Het waren aal Polen, verstoan kon je ze nich. n Enkele kon wat Duuts. We begrepen toch dat ze vruigen noar eggs en vroulu. Ze hadden camouflagepakken aan en ook grote dekklaiden in broenzwaart en gruin.

Op zoek naar de historische kern van een volksverhaal

ALBERTJE LOEKS

SMOKKELAARSTER EN VISVERKOOPSTER

• Tjarko van Dijk

In Bellingwolde en omgeving circuleert al vele jaren het verhaal van de smokkelaarster Albertje Loeks. Albertje Loeks, woonde in de Lethe, een buurtschap bij Bellingwolde, en werd 100 keer veroordeeld door de rechtbank in Winschoten wegens smokkel. Toen zij voor de honderdste keer voor de rechtbank stond en de rechter de gebruikelijke beschuldiging had voorgelezen, vroeg hij wat ze daarop te zeggen had. Albertje antwoordde: "Ik heb niets op u tegen meneer, maar ik moet wel smokkelen wegens armoede. Het is in de winter en mijn kerel kan niets verdienen anders dan met stropen. Als hij een ander baantje had, bijvoorbeeld zoals jij, dan was het niet nodig, dat ik smokkelde."

Hoe de rechter op dit vrijmoedige antwoord van Albertje reageerde, wordt niet vermeld. Het verhaal gaat dan over op de opmerking van de rechter, dat het vandaag voor de honderdste keer is, dat zij voor de rechtbank staat. Albertje, die dit niet had bijgehouden, reageerde daarop met: "Gut, mijnheer weet het nog veel beter dan ikzelf."

Albertje wordt vervolgens veroordeeld tot een geldboete en op de vraag van de rechter wat zij daarop te zeggen had, was haar antwoord: "Daar kan ik niets op zeggen, maar de boete moet ik maar weer bij elkaar zien te krijgen met smokkelen, anders hebben wij geen inkomen."

De rechter antwoordt dan verrassend, dat hij dat begrijpt en dat hij voor haar daarom een juk met twee emmers vis in de rechtszaal klaar had staan, waarmee ze een nieuw leven kon beginnen als visverkoopster. Albertje moest dan wel beloven nooit meer te smokkelen. Dat deed zij en opgelucht lachend verliet Albertje de rechtszaal, waarbij zij speciaal de deurwaarder, die haar naar buiten liet, nog eens vriendelijk toeknikte.

Buiten gekomen begon zij tijdens de lange wandeling van Winschoten terug naar De Lethe direct de haring te venten die zij gekregen had. De verkoop van de vis verliep voorspoedig en toen zij in Oudeschans aangekomen was, verkocht zij de laatste vis. Vervolgens verkocht ze in Bellingwolde ook nog eens de emmers en het juk en besloot 's avonds haar honderdste veroordeling te vieren met de opbrengst van haar vishandel van een dag. Het werd, aldus het verhaal, een uitbundig feest waarna Albertje Loeks vanaf de volgende dag haar leven als smokkelaarster weer hervatte.

Schilderij van Geert Schreuder

In 1967 werd dit verhaal door W. Kruse opgenomen in een boekje over De Lethe waarvan alleen getypte exemplaren bestaan. In 2005 werd dit boekje door de Bellingwolder G. van der Laan, die in De Lethe geboren is, op internet geplaatst en aangevuld met ander informatiemateriaal.¹ Het belandde zelfs in de Nederlandse volksverhalenbank van het Meertens Instituut in Amsterdam.

De geschiedenis van de honderdste veroordeling van Albertje Loeks heeft alle kenmerken van een volksverhaal. Het is lange tijd alleen mondeling doorverteld en het blijft vaag of het op feiten berust en wanneer het precies speelt. Het is een typerend volksverhaal voor een grensregio, waar de armoede groot was en smokkel een van de weinige methodes was om aan inkomen te komen.

“

Ik heb niets op u tegen meneer, maar ik moet wel smokkelen wegens armoede.

Dit jaar stond tijdens de Dag van de Westerwoldambster geschiedenis de rechtspraak centraal. Om die reden kwam ook het verhaal over de honderdste veroordeling van Albertje Loeks weer in beeld.² Ging het hier nu alleen maar om een mooi verhaal met mythische trekken? Heeft Albertje Loeks echt bestaan?

Via de al genoemde G. van der Laan kon getraceerd worden dat er in de tweede helft van de negentiende eeuw in De Lethe inderdaad iemand gewoond had onder de naam Albertje Huizinga, die vele malen voor smokkel veroordeeld was en dat er over haar zelfs krantenberichten waren verschenen.³

Albertje Loeks bleek dus niet alleen maar een mythische figuur te zijn geweest, maar als Albertje Huizinga ook daadwerkelijk te hebben bestaan en zich veelvuldig met smokkelarij te hebben bezig gehouden. Zij werd geboren in Wedde op 3 mei 1845, trouwde in Bellingwolde op 2 maart 1872 met Harm Smid en overleed in het werkhuis van Bellingwolde op 14 januari 1909.⁴

Het grootste deel van haar leven woonde zij in De Lethe, vlakbij de Duitse grens. Vanuit De Lethe vond veel smokkelarij plaats, waaraan armoede en slechte werkgelegenheid debet waren.

Het volksverhaal bleek dus een historische kern te hebben, maar zou het waar kunnen zijn, dat Albertje Huizinga, alias Albertje Loeks 100 keer voor de rechter had gestaan wegens smokkelarij? En zou het waar kunnen zijn dat zij bij de honderdste veroordeling van de rechter emmers met vis kreeg en een juk om in het vervolg als visverkoopster door het leven te gaan?

Het antwoord op die vraag kan alleen in de rechterlijke archieven gevonden worden. In dit geval in de archieven van de arrondissementsrechtbank van Winschoten, aangezien smokkelarij een misdrijf tegen de algemene zaak was, dat onder deze rechtbanken viel.⁵

Deze archieven bevinden zich in het Regionaal Historisch Centrum in Groningen en daarin kon nu gericht gezocht worden. In de registers op de strafzaken in de jaren 1886–1903 van de arrondissementsrechtbank van Winschoten komt de naam Albertje Huizinga zesentwintig keer voor. Zesentwintig keer stond zij derhalve in deze jaren voor de rechter omdat zij in De Lethe betrapt was op smokkel van sterke drank en kandij. Meestal werd zij per vonnis voor meerdere gevallen van smokkel tegelijk veroordeeld. Bij elkaar opgeteld stond zij tijdens haar leven zeker voor meer dan 100 smokkelzaken terecht en waarschijnlijk ontstond zo ook het verhaal, dat zij voor de honderdste keer voor de rechter stond, wat ook door sommige kranten vermeld wordt.⁶

Van de zaak uit het volksverhaal, waarin zij ter gelegenheid van haar honderdste veroordeling van de rechter een juk met emmers vis kreeg, zijn geen sporen in deze archieven gevonden. Ook de kranten vermelden daarover niets. Nog niet alle rechtszaken tegen haar zijn onderzocht, maar niets in de aard en de wijze waarop de tot nu toe onderzochte processen gevoerd werden, wijst erop dat dit verhaal waar is.

Waarschijnlijk lopen hier feit en fictie uiteen en gaat de werkelijkheid over in het volksverhaal. Die werkelijkheid was rauw: Albertje Loeks was een van de velen in deze grensregio die gedreven door armoede het hoofd boven water probeerde te houden met smokkel. Het leverde haar vele veroordelingen en vele gevangenisstraffen op. Haar leven zal niet gemakkelijk zijn geweest. In het volksverhaal wordt dat niet verteld. Daar heersen andere regels en wetten, dan die waarmee Albertje Loeks te maken had. Soms hebben deze verhalen een historische kern, waarachter de werkelijkheid schuil gaat. De heldin van dit volksverhaal heet Albertje Loeks. In de historische werkelijkheid achter dit verhaal, droeg zij een andere naam: Albertje Huizinga. Zij leefde in een wereld, die heel wat moeilijker was, dan het volksverhaal ons wil laten geloven. ■

Noten:

¹ W. Kruse, *De Lethe*, Bellingwolde, 1967.

G. van der Laan, *De Lethe Bellingwolde*, Bellingwolde, 2005
<https://sites.google.com/site/delethebellingwolde/>

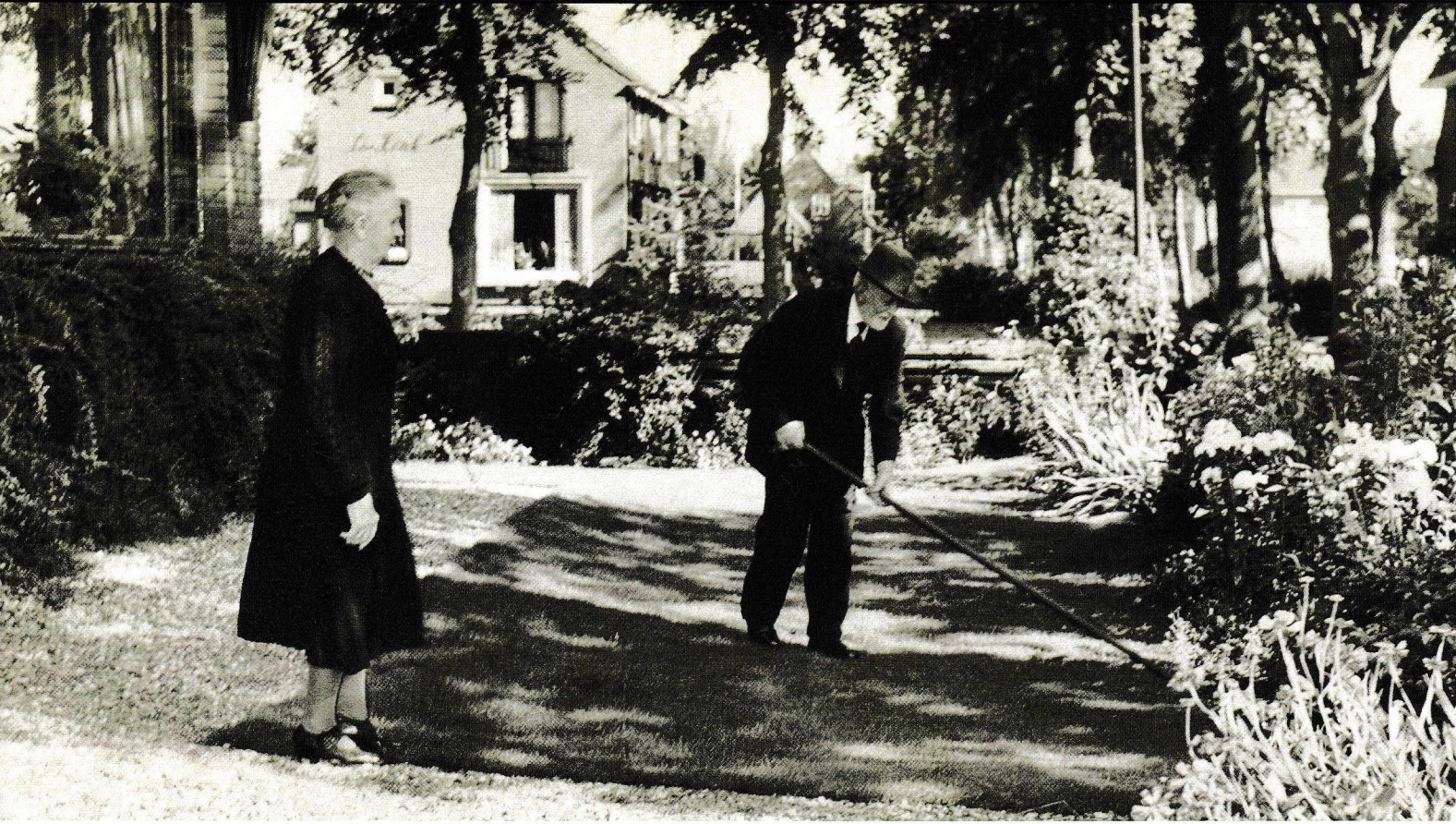
² Op de Dag van de Westerwoldambster geschiedenis werd een presentatie over Albertje Loeks vertoond vervaardigd door Museum de Oude Wolden en nog te zien via Youtube: www.youtube.com/watch?v=wQzq5l2NcJU

³ Krantenberichten over Albertje Huizinga: via databank Koninklijke Bibliotheek Delfter.

⁴ Gegevens uit de registers van de burgerlijke stand van Wedde en Bellingwolde, beschikbaar gesteld door H. Wierds, die op de dag van de Westerwoldambster geschiedenis een lezing hield over smokkelarij in deze regio

⁵ J.G. Kampman, *Te-recht in Winschoten. Honderdvijftig jaar rechtspraak in Oost-Groningen*, p. 31 vlg

⁶ Archieftoegang 882 Arrondissementsrechtbank van Winschoten 1838-1933, RHC De Groninger Archieven

TUINIEREN IN HET NETTE PAK

• Helen Kämink

Het lijkt hoogzomer, de bloemen in de borders staan er weelderig bij en het gazon is netjes gemaaid. De eigenaar ziet er al even onberispelijk uit: gekleed in driedelig pak inclusief bijpassende hoed haalt hij nog even een schoffel tussen de beplanting door. Is hij speciaal voor de foto zo netjes gekleed? Dergelijke foto's, afkomstig uit een familiealbum, zijn voor het Streekhistorisch Centrum van onschatbare waarde. Niet alleen vanwege het straatbeeld, dat over het algemeen nog wel vrij gemakkelijk is te identificeren, maar ook vanwege het verhaal erachter. We kunnen het de afgebeelde personen niet meer vragen, maar zolang er nog familie in leven is, wel zoveel mogelijk gegevens vastleggen. In dit geval konden we bij de kleinzoon te rade gaan om meer over de personen op de foto te weten te komen.

Op de foto staan Henderikus (Rieks) Beuling (23-4-1877) en zijn vrouw Fennechiena (Fennie) Boswijk (18-11-1874) bij hun woning aan de Stationslaan in Stadskanaal, in de tweede helft van de jaren dertig. Rieks was landbouwer geweest in Tweede Exloërmond,

waar hij vanaf 1902 een typisch veenkoloniaal boerenbedrijf runde: hij verbouwde o.a. aardappels, maar hield daarnaast ook varkens en wat melkvee. Hij was de eerste boer op dat stuk grond, het was er pas ontgonnen en zat nog vol kienhout. Dat laatste gaf zijn vader zo veel zorgen dat hij zichzelf het leven benam.

Rieks was een zeer werkzame man. Behalve landbouwer was hij mede-oprichter van de boerenleenbank in Tweede Exloërmond en de eerste voorzitter van Strokartonfabriek Ons Belang.

In 1935 nam hun zoon het boerenbedrijf over en lieten Rieks en Fennie een burgerwoning bouwen in Stadskanaal. De villa werd ontworpen door architect Klaas Prummel, die ook uit Tweede Exloërmond kwam.

Rieks miste het boerenbedrijf echter zeer. Omdat hij zich niet met de bedrijfsvoering van zijn zoon wilde bemoeien, kocht hij een nieuwe boerderij op het dan pas ontgonnen Rhederveld, waar hij een bedrijfsleider aanstelde maar er zelf regelmatig te vinden was. Hij ging daar, altijd in pak gekleed, op de fiets vanuit Stadskanaal naar toe. ■

Bronnen:

Fotocollectie Groenewold-Huizinga-Potthoff-SHC Stationslaan 0047a t/m 0047ag. Behalve afgebeelde foto bevat de serie ook foto's van het echtpaar in hun woonkamer, Rieks aan het grasmaaien en Fennie bij het fornuis.

Met dank aan de heer H.J. Beuling, Stadskanaal, kleinzoon van het besproken echtpaar.

Verhalenproject in het kader van 250\400

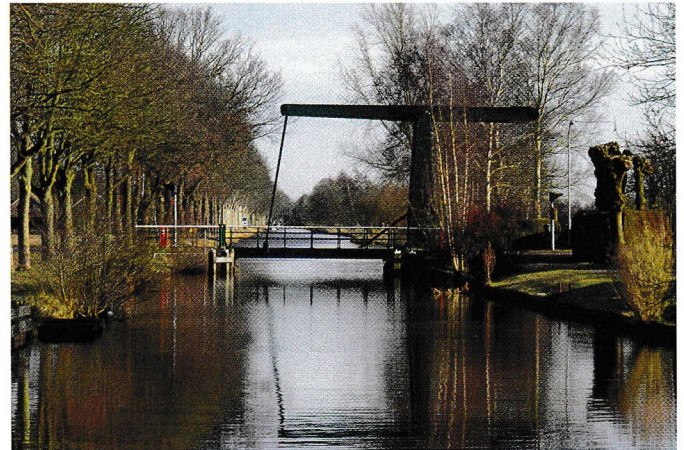
MEMORY LANE DOOR HET VEEN

• Paulien Bakker

Memory Lane door het Veen is bedoeld om bij mensen uit het gebied rond het Stadskanaal en de Semslinie vanuit persoonlijke herinneringen aan een bijzondere plek in hun omgeving verhalen op te roepen. Verhalen over gebeurtenissen en ontmoetingen die mee vorm hebben gegeven aan hoe iemand zijn persoonlijke omgeving ervaart, waar hij vandaan komt en hoe hij gevaren is. Het zijn verhalen van immaterieel erfgoed, individuele geschiedenissen uit een bijzondere streek. Met 50 interviews worden verhalen van mensen uit het gebied audiovisueel opgetekend. In de verhalen die mensen vertellen, laten ze zien hoe liefde en werk een rol spelen en vorm en richting geven aan hun levens. Bij de interviews komt er een cameraman mee, en soms ook een schrijver of andere podiumkunstenaar. Die laatste zitten erbij om te luisteren, om inspiratie op te doen voor een eigen taalproduct. Mooi is dat de verteller als dank voor diens betrokkenheid een nieuw verhaal ontvangt. Een verwerking van diens verhaal door een ander.

Volgens hoogleraar H.J.M. Hermans is de mens een 'verschijnsel dat verspreid ligt in de taal'. Taal helpt ons om onze ervaringen te organiseren en betekenis te geven in onze levens. Verhalen zijn daarbij een hulpmiddel om tot besef van onszelf en de wereld om ons heen te komen. Men kan zich direct voorstellen dat waar geen verhalen worden gedeeld dat besef verschaalt. In het project Memory Lane door het Veen wordt duidelijk hoe verhalen lucht geven en kracht.

In onze tijd van haast, individualisering en lossere familiebanden is er minder aandacht voor het individuele verhaal. Met dit project

Brug in Annerveenschedekanaal op de Semslinie.
Foto: Helen Kämink

wordt de rijkdom van die individuele verhalen weer onder de aandacht gebracht. De bundeling van alle verhalen illustreert hoe ze samen een collectief verhaal vormen met een schat aan thema's en een wereld aan gevoelens en voorbeelden. Een inspiratiebron voor iedereen. ■

Op 9 mei a.s. vindt vanaf 15.00 in Huize Bareveld een Veenkoloniaal Verhalenfestival plaats waarin alle verhalen centraal staan.

Alle opnamen zullen worden bewaard in het Drents Audiovisueel Archief te Assen en het Groninger Audiovisueel Archief in Groningen.

NIEUWS VAN DE OUDE STELMAKERIJ

SHC de oude
Stelmakerij

Roland Beyer ontwierp voor de Oude Stelmakerij een logo dat past bij het nieuwe logo van het SHC.

Dit jaar is het 150 jaar geleden dat J.H. Neuteboom werd geboren. Van 1884 tot 1896 was hij onderwijzer in Sellingen en hij schreef verhalen in het Westerwolds. Om meer bekendheid te geven aan het werk van Neuteboom, presenteert de Jan Hendrik Neuteboomstichting op 4 juni a.s. een fiets- of wandelroute langs tien plekken die in zijn verhalen een rol spelen. In samenwerking met het Streekhistorisch Centrum wordt tevens een tentoonstelling in de Oude Stelmakerij georganiseerd: *Onze school in Westerwolde, vroeger en nu*. Hiervoor nodigen we iedereen in Westerwolde

die over materiaal beschikt betreffende zijn of haar school, foto's, filmpjes en schoolmateriaal, uit om dat tijdelijk uit te lenen. U kunt hiervoor contact opnemen met Helen Kämink via (0599) 612649 of info@streekhistorischcentrum.nl. Voor info over het J.H. Neuteboomproject: Jan Sleumer, 020-6140840, jansleumer@kpnplanet.nl

SHC de Oude Stelmakerij gaat op 28 maart weer open voor het nieuwe seizoen met de kunsttentoonstelling *Westerwolde verbeeld*, die te zien zal zijn tot 31 mei. ■

De aardappelmeelfabriek Musselkanaal en Omstreken.
Collectie Streekhistorisch Centrum

Tien doden, vele zwaargewonden en immense schade door bombardement boven aardappelmeelfabriek Musselkanaal en Omstreken

‘VERGETEN’ OORLOGSDRAMA IN TER APELKANAAL

• Hennie Lemein

Als een vergeten en noodlottig oorlogsdrama wordt de actie gekwalificeerd van de uit koers geraakte bommenwerpers van de 448-ste Bomber Group boven Ter Apelkanaal. Het is 11 januari 1944 en rond het middaguur als een groep Amerikaanse bommenwerpers, volkomen geïsoleerd, in het luchtruim wordt aangevallen door Duitse jachtvliegtuigen. De groep geallieerde vliegers raakt, waarschijnlijk door het slechte weer en zicht, afgescheiden van een gevechtsgroep die boven het Duitse Braunschweig bommen moest afwerpen. Op de terugweg naar de basis in Engeland slaat het noodlot toe. Zonder jagerbescherming zijn de geallieerde vliegtuigen een prooi voor de Duitsers.

De Amerikaanse bommenwerpers raken dusdanig in het nauw dat de vliegers in nood hun bommen-ballast afwerpen om snelheid te kunnen winnen en zo aan de vijand te ontsnappen. Aangenomen mag worden dat de vliegers op dat fatale moment geen idee hebben of ze nog boven Duitsland dan wel al boven Nederland vliegen. Liefst 63 brisantbommen worden afgeworpen. Precies boven en in de buurt van Ter Apelkanaal. Op en rond Aardappelmeelfabriek Musselkanaal en Omstreken. Het bommentapijt kwam voornamelijk neer op het schaftlokaal, waar juist een groot aantal werknemers van de fabriek hun boterham zat te eten. Liefst acht werknemers overleefden de explosie niet, twee collega's raakten zo ernstig gewond dat ze ook het leven lieten. Nog eens dertien mannen raakten min of meer ernstig gewond. Een ongekend drama dat, curieus genoeg, in de vergetelheid is geraakt.

Met man en macht trachtten verontruste omwonenden, leden van de fabrieks-EHBO en politiemensen de talrijke gewonden te verzorgen. Door de enorme klap van de inslagen van de brisantbommen kwamen vele nieuwsgierige mensen naar het rampterrein, maar die werden meteen door de gealarmeerde Luchtbeschermingsdienst (LBD) van de gemeente Vlagtwedde en marechaussee gesommeerd het gebied te verlaten. De materiële schade bleek immens: twee meelloodsen van de fabriek bleken totaal vernield, evenals het magazijn. Het ketelhuis was tevens danig verwoest, grijper en laadinstallatie grotendeels vernield. En verder glasschade en ontzetting van gebouwen. Ook gebouwen, huizen en boerderijen in de directe omgeving liepen ernstige (glas)schade op, terwijl de explosies in diverse landerijen grote gaten hadden geslagen.

De impact van de ramp op het leven van de bewoners in de omgeving bleek enorm. Maar ook bij de nabestaanden van de

slachtoffers. De woede over het afwerpen van bommen door juist geallieerde vliegtuigen was zo groot dat een broer van slachtoffer Aldrik Lindeman (43) uit Ter Apel zich uit pure wrok terstond aanmeldde bij de Waffen SS. "Natuurlijk een onbezonnen daad", zegt neef Willem Lindeman, ruim zeventig jaar later. "Het bombardement was afschuwelijk, dat daarbij mijn opa om het leven is gekomen, kwam knalhard aan bij de familie. Maar dat je dan onmiddellijk naar de SS stapt, is onvergetelijk stom. Die daad heeft de familie destijds verscheurd. Over die stap van m'n oom werd en wordt amper gesproken. Het is en blijft een taboe".

Wroeging

Uit verhalen, die slechts mondjesmaat tot Willem Lindeman kwamen, is hij te weten gekomen dat z'n oom het waagde om in uniform op de begrafenis van z'n broer te verschijnen. "Dan komt de klap van het verlies in de familie nog harder aan", verduidelijkt Wim Lindeman. "Oom is daarna door de Duitsers naar het oostfront gedirigeerd. Dat was natuurlijk ook niet de bedoeling. Dat moet de reden zijn geweest dat hij wroeging heeft gekregen en zelfs is gedeserteerd. Wat er met hem is gebeurd, daarover tast de familie in het duister. Nog steeds. Het schijnt zo te zijn dat de Duitsers nog huiszoeking hebben gedaan. M'n vader die op m'n oom leek, werd aanvankelijk als de 'verrader' aangezien en dan ook ernstig bedreigd en onder schot gehouden. Gelukkig werd duidelijk dat m'n vader niet m'n oom was, maar als er een stel van die Duitsers met geweren gaat zwaaien beleeft de familie wel angstige momenten. Onder het uiten van de waarschuwing dat ze later terug zouden komen om hem dood te schieten gingen de Duitsers er uiteindelijk vandoor. Wat we verder hebben vernomen is dat oom ooit bij een controle in de buurt van Assen pardoos uit de trein is gesprongen. Verder? Nee, niemand weet van er van hem is terecht gekomen". »

De slachtoffers

Bij het exploderen van de brisantbommen kwamen acht werknemers van de aardappelmeelfabriek direct om:

- R. Wijnholds, 25 jaar, wonende te Mussel (gemeente Onstwedde)
- J.G. Panman, 27 jaar, Musselkanaal (gemeente Onstwedde)
- E. Panman, 33 jaar, Musselkanaal (gemeente Onstwedde)
- W. Huiting, 40 jaar, Vledderveen (gemeente Onstwedde)
- H. Robbe, 48 jaar, Horsten (gemeente Onstwedde)
- J. Koster, 28 jaar, Musselkanaal (gemeente Onstwedde)
- A. Olthof, 37 jaar, Sellingen (gemeente Vlagtwedde)
- A. Lindeman, 43 jaar, Ter Apel (gemeente Vlagtwedde)

Aan de gevolgen van de ernstige verwondingen zijn overleden:

- A. Bos, 42 jaar, Musselkanaal (gemeente Onstwedde)
- H. Plaggenborg, 50 jaar, Horsten (gemeente Onstwedde)

Duitsers wisten 11 januari 1944 van komst bommenwerpers

Dankzij af luisterapparatuur (Freya) wisten de Duitsers dat Amerikaanse bommenwerpers zich boven Engeland aan het verzamelen waren om aanvallen op Duits grondgebied voor te bereiden. Ter hoogte van Alkmaar vlogen in de ochtend van 11 januari 1944 grote groepen bommenwerpers ons luchtruim binnen. Om 10.30 uur passeerde de eerste Bomber Group de Nederlandse kust, een uur later (11.30 uur) de laatste.

Het weer werd steeds slechter, waardoor enkele jachtgroepen (Fighter Groups) het begeleiden van de bommenwerpers moesten staken en terugkeerden naar de basis in Engeland. Ook een aantal groepen bommenwerpers brak zijn missie af, maar de eerste vliegtuigen waren rond die tijd al zo ver in Duitsland dat die werden opgedragen door te vliegen naar de afgesproken doelen. Om 11.45 uur werd alsnog een groep teruggeroepen, want het weer was nog slechter geworden. Toen het commando 'terugkeren' klonk, maakte de groep een bocht in noordelijke richting. Daarna werd koers gezet naar het noord-westen.

Een deel van de bommenwerpers liet zijn bommen vallen op Meppen om via de route IJsselmeer-Zaandam/Haarlem naar Engeland te vliegen. Die opdracht bleek met zoveel machines toch te ingewikkeld, waardoor diverse toestellen van koers raakten. Eén afgescheiden groep was de 448-ste Bomber Group (448 BG), die zonder bescherming over het noorden van Nederland vloog. Die afgedwaalde groep bleek een 'prima prooi' voor de Duitse jachtvliegtuigen. In het nauw gedreven, besloten de vliegers in nood hun bommenvracht af te werpen. Om zo meer snelheid te kunnen maken. Van hun exacte positie in het luchtruim hadden de piloten geen enkel benul.

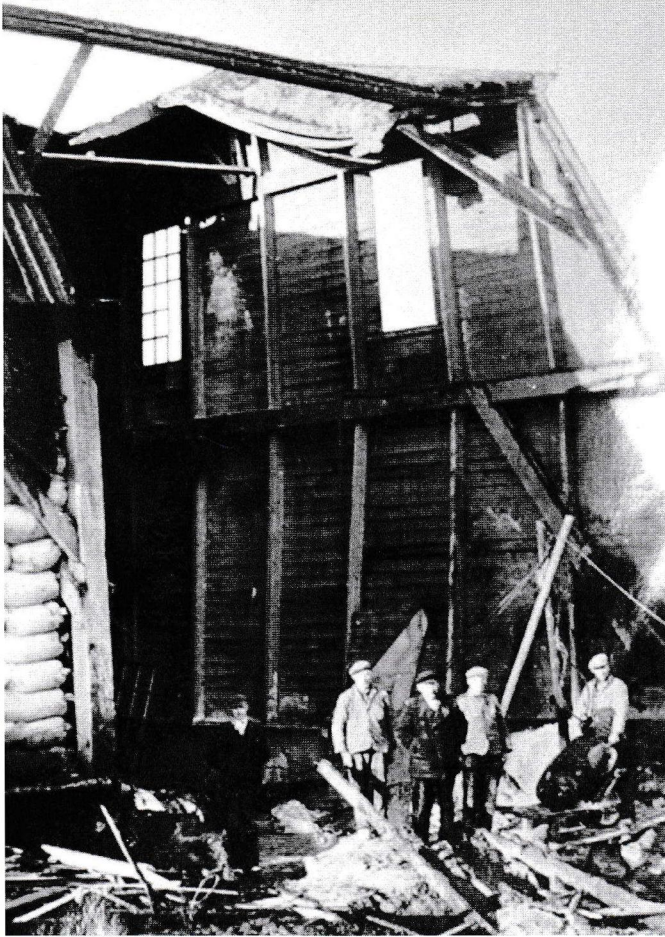
De meeste (brisant)bommen (zo'n tachtig) kwamen in het vrije veld terecht, maar ook werd het ketelhuis van aardappelmeelfabriek M en O (Musselkanaal en Omstreken) vol geraakt. Juist op het moment van het twaalfuurtje in het aparte schaftlokaal. Vanwege de kou had een groepje werklieden het ketelhuis als onderkomen uitgezocht. Die keus werd fataal.

In het van 17 januari 1944 daterende politierapport van Onderluitenant en groepscommandant A. Meijer van de Marechaussee Gewest Groningen is te lezen dat op 11 januari van dat jaar bominslagen bij en in de omgeving van de Aardappelmeelfabriek Musselkanaal en Omstreken (gemeente Vlagtwedde) hebben plaatsgehad. Opperwachtmeester Doeke Poelstra, postcommandant in Ter Apelkanaal, meldt dat omstreeks 12.00 uur van die dag een 'luchtgevecht' plaatsvond. "Even daarna hoorde ik explosies. Ik heb me onmiddellijk, vergezeld van J. van Rossem, eveneens behorende tot de Post Ter Apelkanaal, naar de fabriek begeven. Bij aankomst bleek ons dat er onder andere een brisantbom was ingeslagen bij het schaftlokaal van de Aardappelfabriek. In de buurt lagen verscheidene doden en gewonden verspreid op de grond. Spoedig na onze aankomst verscheen de reeds gewaarschuwde geneeskundige hulp, die met behulp van de fabrieks-EHBO de gewonden verzorgde. Bij onderzoek bleek ons verder dat er liefst 63 ontplofte brisantbommen in de omgeving waren neergekomen".

Bij het neerkomen van de brisantbommen bij het schaftlokaal bleken acht personen onmiddellijk te zijn gedood, twee personen zijn na verbonden te zijn ook overleden. Naar het ziekenhuis in Emmen werden vijf gewonden per ziekenauto vervoerd, waarvan drie na te zijn verbonden weer naar hun woning konden. Twee personen moesten in het ziekenhuis worden opgenomen, te weten L. Trip, wonende te Ter Apelkanaal en Jan Lutje, wonende te Tweede Exloërmond. Die laatste bleek zeer ernstig gewond aan armen, benen en hoofd. Zo ernstig zelfs dat hij ook later niet meer aan het werk kon. Sterker nog, Lutje werd prompt en zonder pardon ontslagen. "Van mijn ouders hoorde ik dat toen de 'minste tijd' van hun huwelijk was aangebroken", vertelt de in Musselkanaal woonachtige zoon Piet Lutje.

Zwaar gewond

Productiemedewerker was ie, Jan Lutje. In ploegendienst. Hij was net met collega's naar het schaftlokaal gegaan om z'n boterhammen te nuttigen, toen de bommenwerpers overkwamen en hun 'last' afgooiden. Pats, boem, knal, lichtflitsen, zware explosies. Het schaftlokaal werd vol getroffen. De 34-jarige Lutje raakte, waar tien collega's het leven lieten, zwaar gewond en werd ijlings naar het ziekenhuis gebracht. Lutje belandde in Groningen in het Academisch Ziekenhuis, waar hij eerste hulp kreeg van professor Van der Scheer en z'n medisch team. Op het fabrieksterrein van de aardappelmeelfabriek had Lutje eerste hulp gehad van de opzichters Smedinga en Jager. "Vader was er slecht aan toe", herinnert zoon Piet zich. "Splinters van de brisantbom zaten in z'n handpalmen, diverse pezen waren kapot. Ontstekingen waren ervan de oorzaak dat ie z'n handen nauwelijks kon gebruiken. Hij kon z'n werkzaamheden in de fabriek niet meer uitoefenen".

De fabriek toonde zich niet van z'n beste kant. Lutje kreeg ontslag, arbeidsongeschikt, moest zich maar zien te redden. Verzekerd was Lutje niet, de enige uitkering die hij kreeg was een miniem bedrag van de gemeente Odoorn, waartoe z'n woonplaats Tweede Exloërmond behoorde. "Met het etenswaar-pakket was het ook gedaan", zegt Piet Lutje. "Dat pakket kregen de werknemers van de fabriek. Gevuld met onder meer poeder voor pudding en andere etenswaar-producten, die in de fabriek werden vervaardigd. Geen werk, ook geen pakket, zo oordeelde de leiding van de fabriek. Basta! Om voor een bescheiden uitkering van de gemeente Odoorn in aanmerking te komen moest m'n vader een tegenprestatie leveren. Hij moest met lijsten langs de huizen om geld te incasseren voor tbc of kankerbestrijding. En dan de deuren langs in de hele gemeente Odoorn, anders kon hij die uitkering ook op z'n buik schrijven".

Protest

Lutje was het niet eens met de wijze waarop hij werd behandeld. "Hij vocht z'n ontslag en de wijze waarop aan", weet zoon Piet. Aanvankelijk was het protest tegen dovemansoren gericht, maar Jan Lutje liet het er niet bij zitten. "Hij schakelde de bond in, De Nederlands Christelijke Landarbeiders Bond", vervolgt Piet Lutje. En de hulp van professor Van der Scheur, die schriftelijk verklaarde en later getuigde in welke conditie hij de gewond geraakte Lutje op z'n operatietafel binnen kreeg. Een brief van de eerste twee EHBO-ers die Lutje te hulp kwamen, volgde eveneens. En na jaren van procederen kreeg Jan Lutje eindelijk genoegdoening. Hij werd tot tachtig procent afgekeurd en kreeg zelfs het achterstallig loon uitbetaald. Maar wat heeft die man daarvoor moeten knokken". ■

Geen herdenking

Het oorlogsdrama van 11 januari 1944 is -tot nu toe- nimmer herdacht. En wordt ook nauwelijks beschreven. Een uiterst zwarte dag waarbij zoveel burgerslachtoffers zijn te betreuren. En dan is het wrang en vreemd dat aan die fatale gebeurtenis, die zoveel leed heeft veroorzaakt, zo weinig aandacht is besteed.

STADSKANAAL IN 1864

De Unikenkade in de omgeving van de eerste sluis omstreeks 1900. Dit gedeelte met zijn karakteristieke arbeidershuisjes was kenmerkend voor de kaden langs het Stadskanaal.
Collectie Streekhistorisch Centrum

Een lezeres van dit blad bracht ons een boekje in herinnering dat zich ook in de collectie van het Streekhistorisch Centrum bevindt. In 1864 schreef ene Jakobus Tichelaar een redevoering waarin hij beschrijft hoe de kolonie Stadskanaal was ontstaan en zich in bijna 100 jaar 'trapswijze' heeft ontwikkeld. Nu de Kanaalstreek het 250-jarig bestaan viert, biedt het boekje een interessante blik op de toestand van 150 jaar geleden. We zullen er dit jubileumjaar steeds een stukje uit publiceren.

• Helen Kämink

Helaas weten we over de auteur niet veel. Via internet is terug te vinden dat hij in 1825 werd geboren als zoon van een hereboer in Loppersum en na zijn huwelijk met Marina van der Meule in Stadskanaal terecht kwam. Aanvankelijk was hij nog zonder emplooi, maar op een geboorteakte van een zoontje van hem uit 1863 staat vermeld dat hij grensambtenaar was. Het exemplaar van het boekje in het Streekhistorisch Centrum is een kopie. Het bevat een krantenknipseltje uit de Winschoter Courant gedateerd 20-12-1984 waarin vermeld wordt dat Tichelaar een bijzondere en geziene man is geweest, maar ook nogal wat mensen tegen de haren instreek en wel eens met de instanties overhoop lag.

Tichelaar begint zijn boekje met een 'Voorberigt':

'In de laatste maanden van het verlopen jaar, kwam ik op het denkbeeld, om een werkje te schrijven over den oorsprong, de ontwikkeling en den tegenwoordigen toestand van Stads-Kanaal. ... De opmerking dat Stads-Kanaal, de plaats mijner inwoning, weldra het eeuwfeest van zijn bestaan zal kunnen vieren, leidde

mij er toe, om te beproeven, een overzicht te geven van hetgeen er gedurende dat tijdvak zoo hoofdzakelijk is voorgevallen.

Ik stelde mij voor de oorzaken, welke tot de betrekkelijke groote ontwikkeling en ongemeene welvaart dezer kolonie, hoofdzakelijk hebben bijgedragen, kenbaar te doen worden; en een aantal gewigtige gebeurtenissen voor het nakroost te bewaren, was mede in mijn plan begrepen'.

Daarna volgt een opsomming van degenen die hem hebben geholpen met informatie en als afsluiting schrijft hij:

'Hiermede zend ik bescheiden mijn boekje de wereld in, hopende dat het met versooning zal worden beoordeeld en ontvangen; onder Gods zegen, genoeg en nut moge stichten en den schrijver eene tegemoetkooming tot zijn bestaan moge aanbrengen'.

Dit laatste zal niet meer lukken, maar enig genoeg brengt het lezen wellicht op deze manier nog wel.

De eerste twaalf huizen

'Waar thans Stads-Kanaal zich vertoont, in zijnen geheelen aanleg met zijne vaarten en wegen, daar bestond voor 98 jaren

“

In de laatste maanden van het verlopen jaar, kwam ik op het denkbeeld, om een werkje te schrijven over den oorsprong, de ontwikkeling en den tegenwoordigen toestand van Stads-Kanaal.

niets, dat het oog kon boeijen; niets dat onze opmerkzaamheid zoude hebben getrokken. ... In den jare 1766 heeft de Regeering der stad Groningen, het grootte werk ondernomen en is vanaf 't vallaat in de boven-Wildervank, nabij Bareveld, begonnen met, in het veen op, zuidoostwaarts regt opstreckende, eene vaart te graven naar de bovenveenen, langs de grenzen van de provincie Drenthe, met het oogmerk om, kon het zijn, in 't vervolg die vaart naar Munsterland te verlengen. ... In het jaar 1787 waren er al aanmerkelijke vorderingen gemaakt, en liet de stad 12 huizen bouwen in de nabijheid van den weg, die thans naar Pekel-A leidt. Die huizen staan er nog, doch zij zijn meestal door vertimmering veranderd en vergroot. In een dier huizen is een zerkje in de gevelmuur gemetseld, waarop gebeiteld staat: "In 1787 zijn deze twaalf huizen hier gebouwd". Het jaar 1787 staat dus geboekt als dat van den eersten aanbouw van huizen te Stads-Kanaal'.

Middelen van bestaan

'...thans staan hier niet minder dan 1100 huizen, waarin meer dan 5500 menschen wonen'. ... 'De weg van af 't begin en bijlangs de vaart, loopt tot aan ter Apel. Deze weg is thans grindweg van af 't begin van 't kanaal in de boven-Wildervank, tot aan 't vierde verlaat en verder is het een zandweg. Handel in turf en koophandel in het algemeen, landbouw, fabriekwezen en scheepvaart wordt hier thans op vrij uitgebreiden voet gedreven. Woonden hier eerst slechts alleen turfgravers, de meest verschillende bedrijven en neringen worden hier thans uitgeoefend. Veen- en landboeren, fabrikanten, scheepstimmerlieden, schippers, handwerkslieden

en andere neringdoenden vindt men hier zeer veel. Men heeft hier voor de brievenposterij een hulppostkantoor, hetwelk handeldrijvenden en ook andere inwoners, gelegenheid aanbiedt, tot het verzenden van brieven.'

De Snikke

'In 1836 voer van hier voor de eerste maal geregeld een jaagschuit (snik) op Groningen; thans kan men van vier onderscheidene schuiten gebruik maken van Stads-Kanaal naar Groningen, des Maandags en Donderdags, en van Groningen naar Stads-Kanaal, des Dingsdags en Vrijdags; terwijl men met de schuit van ter Apel, een keer 's weeks van ter Apel naar Groningen en van Groningen naar ter Apel kan gaan. Ook rijdt er geregeld des Dingsdags en Vrijdags eene diligence van Stads-Kanaal op de diligence van Veendam op Groningen'.

In een volgend nummer meer over de kerken en scholen die verrezen, want: 'doch niet alleen op stoffelijk, ook op zedelijk gebied gaat Stads-Kanaal steeds vooruit'.

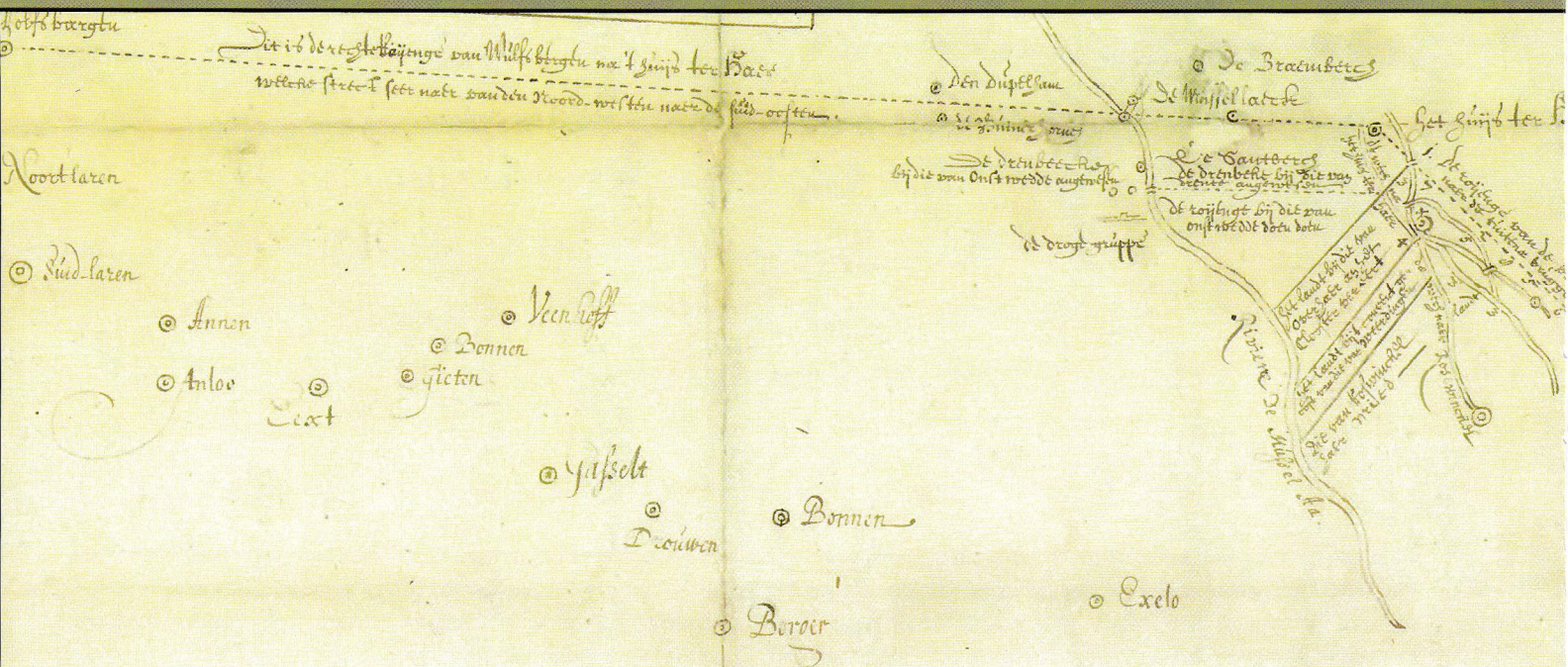
Bronnen:

Redevoering over het ontstaan en de trapsgewijze voortgaande ontwikkeling der kolonie Stads-Kanaal. En een en ander dat daartoe in betrekking staat. Met eenige aantekeningen vermeerderd door Jakobus Tichelaar te Stads-Kanaal.
Uitgegeven door T. van Halteren, boekdrukker en boekverkoper in Wildervank in het jaar 1864.
Inventarisnummer document-180D00020

De laatste van de eerste 13 huizen

In 1787 werden bij de Pekelderweg de eerste twaalf stenen huizen van Stadskanaal gebouwd. Niet veel later werd er nog een bij gebouwd. In 1927 werd de laatste van deze eerste dertien gesloopt. Het werd nog juist vereeuwigd op de foto en geplaatst in een lokale krant. De gedenksteen waarover Jakobus Tichelaar schrijft, is nu ingemetseld in een schuurtje op de hoek van de Scheepswerf- en Pekelderstraat.

Toegang 817, stamnummer 1165.
Groninger Archieven

400 JAAR SEMSLINIE

• Jan S.A. Huizing

Eeuwen lang heeft de grens, die lag ergens op het veen tussen Westerwolde en Drenthe, geleid tot strubbelingen en verschillen van mening tussen de respectievelijke inwoners. Aanvankelijk ging het meestal alleen om de vraag waar ons weiderecht eindigt en waar dus het recht van de buren begint. De Onstwedders hadden daarover menige onenigheid met de boeren van Valthe, Buinen, Exloo, Drouwen, Weerdinge, kortom met elk dorp dat in Drenthe lag en waarvan het karspel grensde aan de zuidwestelijke grens met Westerwolde. In de archieven zijn talloze voorbeelden te vinden waaruit blijkt hoe ver de grensgeschillen al teruggaan.

25-7-1443

Ick Egge Addynghe Hoevelinck des landes to Westwerwolde, bekenne ende betuge openbaer myt dussen openen breve dat myne undersaten by namen Johann Denerynck, Johan Walens, Albert Pensynck alieer Halamynd, Nannynck, Wannynck ende de gemenen Buiren van Unsweden myt eren Marcknoten en den Muselbroke, hebben vor my ghewesen ende hebben des bekant, dat ze de schelynge ende twydracht de sie gehadt hebbe myt somelken (*sommige*) luden ute den lande van Drenthe, umme dat gescheyt (*geschiedde*) van den Muselbroke tuschen den buren van Unswedde vorschreven ende den luden ute den lande van Drente (-).

Er was dus voor of in 1443 onenigheid tussen de Onstwedders en de Drenten en op deze dag sloten beide partijen een overeenkomst.

31-10-1553

Ick Johan van Selbach in der tijdt Schultus to Emmen, Oren und Roswijckell (-) bekenne und betuyghe in und vermidts Dessen openen bezegelden breven, dat dije van Unswedde sijnnen voer mij erschenen und begeerden eijnen rechdach van mij, omme eijn twijst den den dije van Unswedde hadden thegghen die van Valte, (-) erschenen sijnt in den selven gherichte, die (-) Buren van Unswedde und spraken an omme eijn tuijchenisse der waerheijt dusse nabeschreven eijn ijghelijck, peroenlijk bijsunderen then eijeschen, Claews Johanss tughede dat sulve hije bevestijghen will mit sijnen eede voer den Schulten, dat hem wall bewust unnd kundich was tusschen vijffich und sestich Jaeren, dat hie bij die Drentbeeke fijssche korve plach to hebben lijjghen, bij der plaetze, dat men Drentbeeke plach to hijeten unnd wusche van geijner ander Drentbeeke off van geijne mercke Scheijdinghe, Willem Battijnghe tuijghede,

“

Ende indien boven tho versycht die voorgeschreven van Unstwedde offte pachters sych dartegen opposeren mochten, sall de Superintendent alsdan in eygener persoon sych mett soe veel volcks derwerts begeven datt dese voorschreven onse meyninge promptelyck effect sorteeren moege.

dat hem wall hoechde tusschen dertich unnd veertich iaren unnd dat welcke hie ock bevestghen wyl mijt sijnen eede voer den Schulten, dat hem bewust end kundich was, dat Gert Nannekens, Eijche Hijnckes, Gert Husinghe hadden hem die Drentbeeke ghewijset daer die van Unswedde vurschreven noch up staen und die Scheijdonghe op holdet (-)

28-10-1612

Syne Genade (*stadhouder Willem Lodewijk van Nassau*) ordonneert hier mede den Super Intendent van de Buertange datt hy optt versoeck vann toener diezes ten behoeve vann den Ingesetene van Valte schycken sall eenen bequaemen officier mitt twalff Soldaeten nae Unstwedde, dewelcke vytt den naeme van Syn Genade, den Ingesetenen ende pachters aldaar bevelen sall alle sulcke beesten als sy dese vorledene dagenn den voornoemde van Valte affgehaalt hebben datelijck kost, ende schadeloess te relaxeren ende den van Valte volgen te laeten, offte Ingevalle van weygeringe sall hy mett syne byhebbende knechten die beesten selfs loss maeken ende den van Valte in behouden handt overleveren. Ende indien boven tho versycht die voorgeschreven van Unstwedde offte pachters sych dartegen opposeren mochten, sall de Superintendent alsdan in eygener persoon sych mett soe veel volcks derwerts begeven datt dese voorschreven onse meyninge promptelyck effect sorteeren moege, twelck geschiet synde sall hy mett syne byhebbende knechten terstondt sonder emant beswaringe (*te doen*) wederom nae syne garnison keren.

Willem Lodewijk van Nassau trad hier streng op. Een officier en twaalf soldaten uit Bourtange moesten naar Onstwedde afmarcheren en ervoor zorgen dat de beesten van de boeren van Valthe, die zij hadden geschut, direct weer werden teruggegeven aan hun eigenaren. En daarbij mocht enige 'overredingskracht' worden gebruikt.

Meerdere malen werd over en weer het vee dat in betwist gebied onder toezicht van een koeheer (*herder*) liep te grazen, naar de schutstal gedreven. De herder kreeg een pak slaag en werd dan teruggestuurd met de mededeling dat de andere partij z'n vee tegen betaling van de schutkosten weer op kon halen.

Soms ging dat op een redelijk gemoedelijke manier – men kende elkaar immers wel – maar soms werden de terughalers op vijandige wijze bejegend.

29-12-1612

(-) bij den Drenbecke dorch die van Unssde die van Valte angedaen, ist notoir dat alle tijdt met gewalt unde niet met recht gescheen, gelick verleden jaer an die van Valte haer peerden unde nu tegenwordich an haar beesten gescheen (-) dat die van Unstwedde van die affgeroefden biesten schutgelt genoeten twee dalers als oock vijftien dalers voer untbruikinge sollen getuigen der waerheidt niet koenen seggen anders als dat 17 dalers int afpresen der biesten met die van Unstwedde verteert unde die Weerdinne betaalt under beding dorch handtastinge van Gert Huysinge und Gerdt Huegens als volmacht angenomen een jeder sines rechten unfercortet tho wesen dan dorch die rechtes procedure nu angefangen (-)

De stadhouder Willem Lodewijk, die natuurlijk niet blij was met al dat geruzie tussen de inwoners van twee van zijn provincies, trachtte de oorzaak van de geschillen weg te nemen.

Hij gaf daartoe landmeter Jan Sems opdracht om, in samenspraak met de partijen, deze grens vast te leggen en door middel van het oprichten van palen kenbaar te maken.

Op 10-10-1615 leverde Jan Sems zijn onderstaande rapport in, de 'Semslinie' was een feit.

Dorch last ende bevel van de welgebooren Grave ende Heer, Heer Wilhelm Lodewijck Graef toe Nassau Catzenellebogen etc. Stathouder & capitain Generael van Vrieslant, Stadt Groningen & Omlanden en Drenthe, achtervolgende mijn commissie van dato den 29 augusti 1615 mij toegesonden uit Leuwerden, hebbe ick ondergeschreven geadmitteerde Lantmeter & Ingenieur mij vervoeghet bij het Oostermoer ende Suidervelt in 't Clooster ter Apel ende hebbe aldaer in presentie van den eerbaren Johan Builing & Will. Rosing bij d'E.E.gestrengen Heer Drost ende Gedeputeerden der landschap Drenthe, daertoe geauthoriseert & Gecommitteert de palen ende baeckens, bij mij voor desen door aenwijsinge »

Men zou nu natuurlijk denken dat de grens zo vastligt en alles geregeld is.

van die van Drenthe gestellet ende bij de van Westerwoldlant afgeworpen, weder opgericht van Wolfsbergen tot het huis ter Haar, bevindende deselve roijinge te strecken bijnaest van het Noordw: naer den Suitoosten streckende achter dicht aen ten Noortoosten van de Buinerhorne & ten Suitwesten van den Duppelham: Ende gaende alsoo voorts door de Mussel. Laeten de Mussel laecke & Brambarch ten Noortoosten ende de Drenbeecke & Santberch ten Suitwesten van deselve roijinge, ende desgelijckx van 't huis ter Haer tot de plaetse daer de olde Ruten A brugge gelegen heeft (naer de verclaringe en aenwijsinge van die van Drenthe) ende alsoo voorts van deselve plaetse lijnrecht op d'beijde Linteloer, latende alsoo het Clooster ter Apel ten westen van deselve roijinge liggen gelijk 't solve met de gestipte linien wert aangewesen, welcke naer aenwijsinge van die van Drenthe, solde sijn de scheijdinge tusschen de landschap van Drenthe & Westerwoldingelant ende hebbe meede gestelt d'A brugge & d'olde A, gelijk den Erentvesten Jasper Prenger, richter van Wedde, gelijk mede den Eerbareen Abel Geerts ende Aijcke Wiltes als Gecommitteerden van Wedde & Westerwoldingelant hebben aangeweesen & verclaerden de rechte scheijdinge van Landschap Drenthe ende Westerwoldingelant te weesen. (alhier in de caerte met swarte linien wert aengetekent), gelijk ick mede in deselve caerte hebbe geteect de Drenbeeck, gelijk den eerbaeren Aijcke Sterenberch & Boelman Hobbelingh als Gecommitteerden van Onstwedde, mij hebben aangewesen ende door hun begeren geroijet & gebaect van de dobben bij den Drenbeeck, tot op den Overhaer, welcke roijinge alsoo naer haer meijninge in de Mussel A solde sijn de scheijdinge tusschen die van Onstwedde & de van Valte ende hebbe verscheijden paelen in presentie der Gecommitteerden voorschreven ende op ijeder pael 3 karven gehouden. Welcke in de caerte met o geteect sijn & dit alles achtervolgende dess designatie ofte Kaerte welcke tot wijder bericht hierbij gevoegt ende gestelt is met dewelcke ick deselve in forma hebbe bevonden te accorderen. Oirkonde mijn handt hier onder gestelt den 10 8bris 1615.

(verklaring)

o Het Clooster ter Apel

- 1 De plaetsen bij de Drenthen aangewesen daer de olde Ruten A brugge solde gelegen hebben.
- 2 Bij de van Drenthe genaemt de Ruten A & de bij die van 't convent ten diele de Moelensloot genaemt.
- 3 De olde A bij de van Westerwoldinge aangewesen welcke sij seggen de scheijdinge te wesen tusschen de van 't Landschap Drenthe, Westerwoldingelant.

- 4 De A brugge bij de Gecommitteerden van Westerwoldingelant aangewesen.
- 5 De Munstersche wech.
- 6 De paelen bij de van Munster & het convent geslagen soo sij seggen in hunne scheijdinge.
- 7 De ossebrugge.
- 8 De brugge bij 't Veehuis.

Men zou nu natuurlijk denken dat de grens zo vastligt en alles geregeld is. Helaas bleek nu dat grenspalen steeds omvielen (of vlak boven de grond omgehakt werden) en dan waren ze niet meer zichtbaar. Vervolgens begon het hele spel weer van voren af aan.

8-1-1616

Ontfangen enen brief van den wel Gebooren Heer Grave Wilhem Stadtholder etc: gedateert binnen Leeuwaarden den 18de December laest leden, raeckende de clachten gedaen bij Drost ende Gedeputeerden der Landschap Drenthe, over het afwerpen van de Bake omtrent het Clooster ter Appel gestelt tot Scheijdinge van de Limiten contentieux tusschen deselve Landschap ter eenre ende die van Wedde ende Westerwoldingelant ter andere zijden; Is goedt gevonden dat men dese saecke sal laeten berusten, tot naerder vervolg van partijen.

Hier wordt bericht dat het baken (een paal?) omver is geworpen:

Vertoenen reverentelick (*onderdanig*) de ingesetenen van Vaelte hoe dat die van Onstwedde hun hebben onderstaen (*de brutaliteit hebben gehad*) nu binnen veerthien dagen drie mael hun Supplianten haere peerden in de nacht aff te schutten, niet tegenstaende in den jaere 1615 en 1616 doen partijen aen beyden syden baecken op de contentieuse plaetsen hebben gestelt ende daeraff een kaerte gemaect is by Syne Genade Graeff Willem van Nassau, lofflijker memorie geordonneert is, dat partyen malkanderen tusschen de voorschreven twee bepaelingen ende affbaeckingen niet sullen schutten, ter tyt de saeke by recht ofte vruntschap afgedaen solde syn (-).

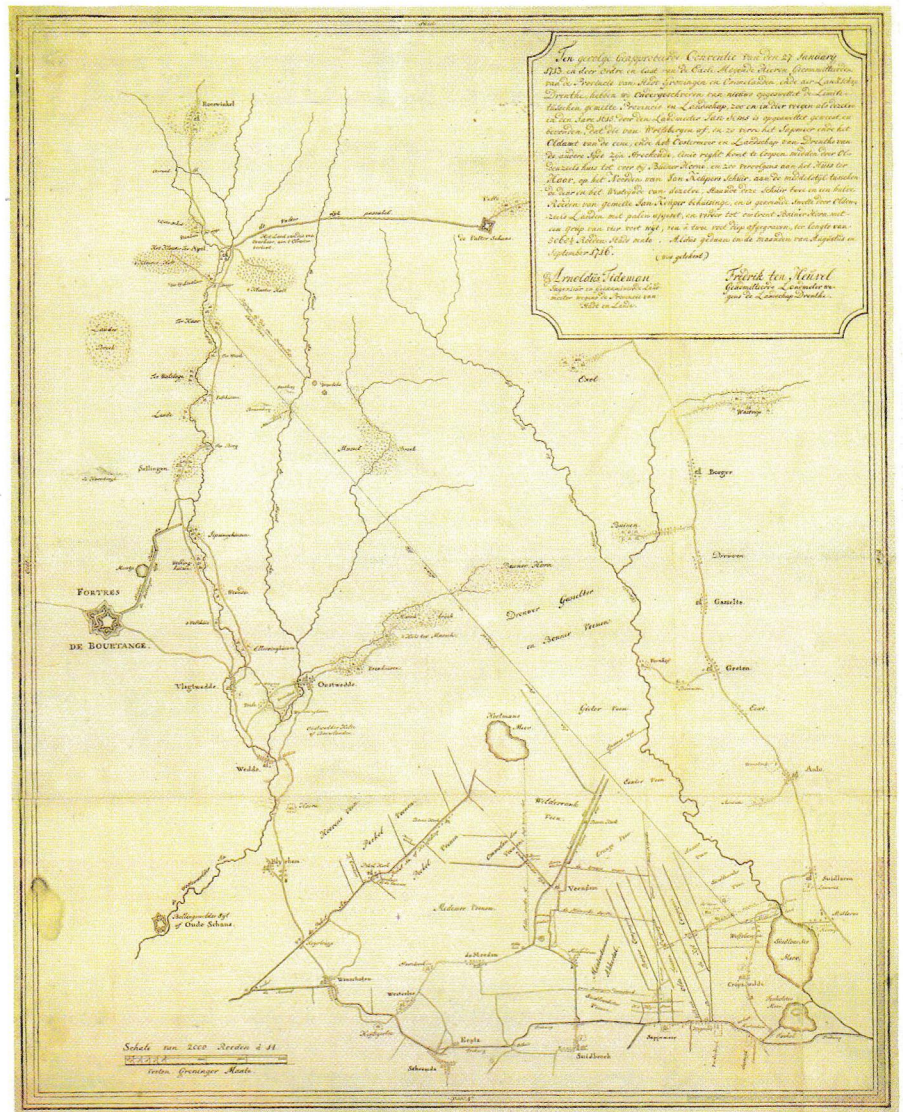
29-7-1631

(-) Ende is hierbij expresse bedongen, dat het verdrach (*tussen*) die van Valte en Onstwedde omme de limiten contenderende (*betreffende*) niet sall prejudiceren (*vooroordelen*) en geene van partijen eenich voordeel ofte naedeel geven. Maer respectieve aengenomen partijen te belasten van alle daetlicheijden hen te temperen en haere questien bij vruntschap ofte bij rechte te laeten termineren (*uitzoeken*).

Uiteindelijk ondernam de Stad Groningen, die inmiddels druk doende was met het voor haar zeer lucratieve turfgraven, in 1713 actie:

Ten gevolge geapprobeerde conventie van den 27 januarij 1713 en door ordre en last van de Edele Mogende Heeren Gecommitteerden van de Provincie van Stadt Groningen en Ommelanden ende der Landschap Drenthe, hebben wij ondergeschreven van nieuws opgeswettet de Limite tusschen gemelte Provincie en Landschap, zoo en in dier voegen als dezelve in den jare 1615 door den Landmeter Jan Sems is opgeswettet geweest en bevonden, dat die van Wolfsbergen af, in zo verre het Sapmeer ende het Oldamt van de eene ende het Oostermoer en Landschap van Drenthe van de andere zijde zijn streckende, linie reght komt te loopen midden door Oldenzeels huis tot voor bij Buiner Horne en zoo vervolgens aan het Huis ter Haar, op het Noorden van Jan Keupers schuur, aan de middelstijl tusschen de deur en het westeijnde van dezelve, staande deze schuur twee en een halve Roeden van gemelte Jan Keuper behuisinge en is genoemde swette door Oldenzeels Landen met palen afgeset en verder tot omtrent Buiner Horn, met een grup van vier voet wijd, één à twee voet diep afgegraven, ter lengte van 5068 ½ Roeden Stads mate. Aldus gedaan in de maanden van Augustus en September 1716. Was getekent: Arnoldus Tideman, Ingenieur en Geexamineerde landmeeter wegens de Provincie van Stadt en Lande en Fredrik ten Heuvel, Geadmitteerde Landmeter wegens de landschap Drenthe.

Nu had de grens toch duidelijk moeten zijn en het geruzie voorbij. Maar helaas, ondanks de ogenschijnlijk duidelijke grens kregen de grensbewoners telkens weer onenigheid hierover. Uiteindelijk

Toegang 817, stamnummer 1167.
Groninger Archieven

moest omstreeks 1817 druk van de koning er toe leiden, dat de grens definitief werd bepaald en de laatste grensgeschillen werden bijgelegd. ■

In de loop van het jubileumjaar 2015 zal bij uitgeverij WBooks een boek verschijnen waarin de Semslinie wordt gezien vanuit zowel cartografisch, historisch, landschappelijk als literair oogpunt. Het boek is een samenwerkingsproject tussen het Drents Archief, de Groninger Archieven, het Streekhistorisch Centrum/Stichting 250\400 en WBooks.

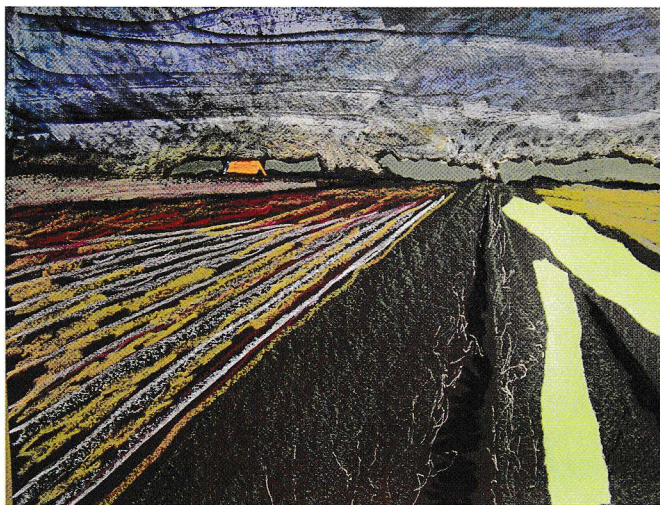
Bronnen:

Groninger Archieven, toegang 1468 (Veenkantoor), diverse inventaris nummers.
Groninger Archieven, Toegang 817, stamnummer 1165.
Groninger Archieven, Toegang 817, stamnummer 1167.

Deel 1. Hoe het begon

‘STRIJD VOOR HET BEHOUD VAN DE LITERATUUR IN DE GRONINGER TONGVAL’

Geert Teis, J.H. Neuteboom, Kees Stip: sommige dichters en schrijvers uit onze regio kennen we wel, al is het maar van naam. Maar wie waren ze? Wat schreven ze? En wie waren er nog meer? In een serie artikelen brengt Hans ter Heijden de geschiedenis van de literatuur in de Kanaalstreek en Westerwolde in kaart. Literatuur in het Nederlands én in de Grunneger taal. De eerste twee delen zijn inleidend van aard. Daarna zoomt hij in op onze contreien.

‘Rood dak aan de einder.’ Gronings landschap. Gemengde techniek. Petra Koen, lid kunstkring De Ploeg

• Hans ter Heijden

Op het gebied van de kunsten staat de provincie Groningen hoog aangeschreven. Vooral als het om de beeldende kunst gaat, waarbij kunstenaarscollectief *De Ploeg*, opgericht in 1918, natuurlijk meteen allemaal bellen laat rinkelen. Jan Wiegers, Johan Dijkstra en Jan Altink zijn slechts enkele spraakmakende namen. Weliswaar waren er ook musici en literatoren lid van deze Groninger Kunstkring, maar bij *De Ploeg* denkt iedereen toch vooral aan kleurrijke, expressionistische schilderijen. Het Groninger landschap staat vaak centraal, zoals bijvoorbeeld in het werk van het huidige Ploeglid Petra Koen uit Onstwedde.

Glorietijd

Maar hoe zit het met de andere kunsten? Bijvoorbeeld de muziek, de dans, maar – wat mij betreft – vooral de literatuur?

De glorie tijd daarvan lag aanvankelijk – net als trouwens bij *De Ploeg* – in het Interbellum, met dichters als Hendrik de Vries, Halbo C. Kool en Garnt Stuiveling. Na de oorlog maakte Willem Frederik Hermans furor met onder meer de sleutelroman *Onder professoren*, die heel wat stof deed opwaaien. Onvergetelijk zou ook Belcampo moeten zijn, alleen al om zijn fantasierijke boek *Het grote gebeuren*. Ook dichters als Rutger Kopland en Driek van Wissen zullen we niet snel vergeten. En natuurlijk kennen we in ieder geval nog allemaal de kleurrijke sonnettendichter

Jean Pierre Rawie, die ons via zijn column in het *Dagblad van het Noorden* op de hoogte houdt van zijn literaire reilen en zeilen.

Nieuwe bloeiperiode

Grote namen, maar die zijn er inmiddels ook als het om de Groningstalige literatuur gaat: Jan Glas, Aly Freije en de jonge Fieke Gosselaar, om er maar een paar te noemen. Simon van Wattum, J.H. Neuteboom, Saul van Messel en vele anderen gingen hen voor. En Ede Staal was behalve zanger toch ook dichter? Een lied als ‘t Het nog nooit, nog nooit zo donker west, of t wer altied wel weer licht’ is toch pure poëzie?

Ook nu is er weer sprake van een bloeiperiode in de literatuur. Deze manifesteert zich onder meer in een succesformule als ‘Dichters in de Prinsentuin’ en het literaire festival ‘Het grote gebeuren’. En steeds vaker worden – gelukkig! – optredens van Nederlandstalige auteurs afgewisseld met die van dichters en schrijvers die hun verzen en verhalen in het Gronings voordragen.

Veel draait echter toch vooral om literatoren uit de stad Groningen. Waren – en zijn – er dan geen dichters en schrijvers in de Ommelanden? Natuurlijk wel. Sommigen zijn ook bekend en zeker in de provincie soms zelfs beroemd geworden. Maar waren er niet meer? En wie waren zij dan? Wat schreven zij? Ik ga ernaar op zoek.

Dichter/schilder en Ploeglid Hendrik de Vries (links) in 1964 bij de uitreiking van de Hendrik de Vriesprijs aan de vooral in het Gronings schrijvende dichter Simon van Wattum (tweede van rechts).

Fotobedrijf Piet Boonstra, collectie RHC Groninger Archieven (1785-29142)

Groninger tongval

Eerst gaan we even ver terug in de tijd. Ook in Groningen werd er in de Middeleeuwen, en ook nog daarna, voornamelijk in het Latijn geschreven, of in een taal die je Nederduits of Nederlands zou mogen noemen. Onderwijs – en dus ook lezen – was toen slechts aan weinigen voorbehouden. Pas met de Verlichting kwam daar verandering in. In de loop van de 18^e eeuw komt er langzamerhand een groter leespubliek en wordt er ook steeds vaker in het Nederlands gepubliceerd. Pas rond 1820 verschenen er ook meer Groningstalige werken in druk, zo leren we uit *De Groninger Dialekt-literatuur* (1960) van dr. J.F. Steenhuis, 'strijder voor het behoud van de literatuur in de Groninger tongval'. Wel bestonden er al veel langer liederen en verhalen die mondeling werden overgeleverd, zoals het *Dreikeuningenslaid*. "De schrijver Neuteboom heeft er een gedicht op gemaakt", zo schrijft K. ter Laan in zijn *Nieuw Groninger woordenboek* (1952).

Onder de eerste schrijvers en dichters in het Gronings zijn opvallend veel dominees, zoals ds. J.U.H. Sijpkens (van 1844–1889 predikant in Sellingen) én onderwijzers als G.E. Wildeboer (in 1817 geboren in Oude Pekela). De predikanten vertaalden vaak bijbelgedeelten – favoriet was de gelijkenis van de verloren zoon

'De verloren zoon' in het Gronings

Fragment: Lucas 15: 20 en 21

"De gelijkenis van den verlorenen zoon in den tongval van het dorp Sellingen.

Medegedeeld door den heer J.U.H. Sijpkens, predikant te Sellingen. November 1870. (In nederlandsche spelling.)"

²⁰ (...) En dou he nog wiid van hom af was, zag ziin voader hom al ankommen en dij kreeg zoo'n medeliiden met hom, dat he hom in de muit luipt, hom om 'e hals vloog en hom smokde. ²¹ De jonge zee dou tegen ziin voader: heurt eis voader! 'k mot bekennen da' 'k heilendal mis west bin; 'k kan 't nich veur God en ook nich veur joe verantwoorden, da' 'k zoo heilendal verkeerd doan hebbe; 'k bin ook nich weerd dat 'k joen zeun nog heite.

Fragment uit: Johan Winkler, *Algemeen Nederduitsch en Friesch dialecticon*. Deel I. Martinus Nijhoff, Den Haag 1874

(Lucas XV: 11-32) – in het Groningse dialect, maar er werden ook toen al gedichten, prozawerken, samenspraken en toneelstukken geschreven.

Johan Winkler nam in 1874 in het Gronings vertaalde bijbelfragmenten op in zijn *Dialecticon*. Het tijdschrift *Groningen* schreef daar in 1917 over: "Met deze proeven is het zeggen gelogenstraft, dat de Groningsche spreektaal te plat, te hard of te leelijk zou zijn voor bijbelstof. Het is onze vaste overtuiging, dat de teerste en heiligste aandoeningen des harten zich een zuivere uitweg kunnen banen langs het kanaal van al de dialecten tusschen Eems en Lauwers".

Inderdaad blijkt ook vandaag de dag, niet alleen in de literatuur, maar ook op het gebied van theater en muziek, dat emoties heel goed in het Gronings vertolkt kunnen worden. Denk alleen maar aan de uit Smeerling afkomstige zangeres Marlene Bakker, die met haar onlangs op single uitgekomen lied *Heufd as helm* – gebaseerd op een gedicht van Fieke Gosselaar – een gevoelige snaar weet te raken. ■

Literatuur:

Dr. P.J. van Leeuwen, *Geschiedenis van de Groninger Literatuur*, Actief Scheemda bv 1984
Herman Sandman, *Arcadia der Poëten. Het literaire leven in Groningen 1945-2005*, Uitgeverij Passage, Groningen 2008
Dr. J.F. Steenhuis, *De Groninger Dialekt-Literatuur*, Uitgeversmaatschappij De Eemsbode, Delfzijl 1960
Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (o.a. het *Dialecticon*): www.dbnl.org

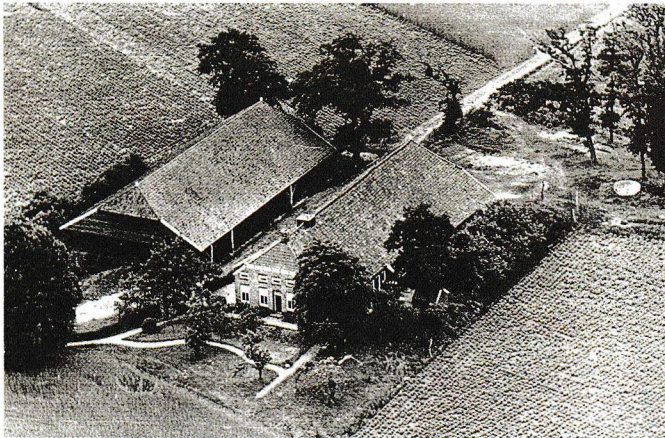
DE GROTE URNENVONDST BIJ WEDDE IN 1943

Een foto van de opgravingen in de Wedderbergen onder leiding van dr. A.E. van Giffen.

In de Wedderbergen te Wedde vind je het restaurant de Urnenhoeve. Wat velen niet weten is hoe dit restaurant aan zijn naam komt. Eén van de leden van de Historische Vereniging Westerwolde mevrouw M. Bruining-Principaal weet er alles over te vertellen omdat de huidige Urnenhoeve vroeger haar ouderlijk huis was, waar ze als jong meisje opgroeide op de boerderij. In de buurt van de boerderij werd namelijk in 1943 een groot urnenveld blootgelegd onder supervisie van Dr. A.E. van Giffen en H.T. Waterbolk. Mevrouw Bruining heeft in de afgelopen jaren diverse keren haar verhaal verteld aan groepen belangstellenden en we maken daarom ook dankbaar gebruik van de door haar verzamelde informatie. Misschien is deze vondst wel de aanleiding geweest voor haar grote belangstelling voor alles wat te maken heeft met de historie.

• Marten Fokkens

De boerderij van de familie Principaal in de Wedderbergen.
 Familiearchief mevr. Bruining

Alida Knelsina Feunekes-Schmeenk toont enkele urnen.
 Familiearchief Feunekes

In 1939 was het een zekere heer Willems opgevallen dat men in Wedderveer bezig was een terrein af te graven dat uit oudheidkundig oogpunt er veelbelovend uitzag. Na contact opgenomen te hebben met de eigenaar van het terrein de heer H. Principaal lichtte deze de echtgenote van Dr. A.E. van Giffen, mevr. G.E.G. van Giffen-Duyvis, in. Zij kwam enige tijd later zelf poolshoogte nemen en bekeek een aantal urnen die inmiddels tevoorschijn waren gekomen bij de afgraving. De heer Principaal had deze urnen thuis bewaard en heeft ze later afgestaan ten behoeve van het Groninger Museum. Het leek heel waarschijnlijk dat er nog meer urnen aangetroffen zouden kunnen worden, net zoals ook al het geval was geweest in Wollinghuizen, Wessinghuizen, Wessingtange, Laudermarke, Jipsinghuizen en Achterholte in de jaren 1922 – 1939.

Wetenschappelijke afgraving

Toen in de winter van 1942 de heer Principaal verder wilde gaan met de afgraving van het land, werd in overleg met prof. A.E. van Giffen besloten om een oudheidkundig bodemonderzoek te verrichten wat uiteindelijk resulteerde in een wetenschappelijke afgraving.

Door de heer J. Lanting, amanuensis werd met Rijksinspecteur ir. Kuiper overleg gepleegd en kon men op 16 december 1942 met het veldwerk beginnen. In het kader van de werkverruiming werden extra arbeidskrachten beschikbaar gesteld. Tijdens de Kerstdagen van 1942 en Nieuwjaar 1943 werd er niet gewerkt en op 29 maart 1943 was de opgraving voltooid.

Het mag toch wel bijzonder worden genoemd dat midden in de Tweede Wereldoorlog, toen de meest vreselijk dingen plaatsvonden, gewerkt werd aan de opgraving van een urnenveld. Maar ook in de oorlogstijd ging het gewone leven zoveel mogelijk door. Het is mevrouw Bruining bekend dat leerlingen van de scholen in Wedderveer, Wedde en Blijham bezoeken brachten aan de locatie om de opgravingen te aanschouwen.

Uiteindelijk werden er ruim 150 urnen uit de Bronstijd opgegraven. Niet alle urnen waren in perfecte staat, maar er zijn heel veel urnen bewaard gebleven. Het was toen nog niet zo als tegenwoordig dat men gauw even een foto maakt van een opgegraven urn, maar van alle urnen werd er stuk voor stuk een tekening van gemaakt door medewerkers van het Biologisch Archeologisch Instituut te Groningen.

De ligging van het grafveld

Het grafveld lag nagenoeg aan de Westerwoldse Aa tegenover de spinnenkopmolen in Wedderveer. Op foto's van de afgraving is duidelijk deze molen en nog een andere molen te zien. Uit de profielen is geconstateerd dat het Wedder grafveld op een langgerekte rug was gelegen, welke kennelijk in verband staat met het dalstelsel van de Westerwoldse Aa. Na de bewoningsperiode heeft de wind er namelijk vat op gekregen. In ieder geval is het gevolg geweest dat sommige delen met een pakket zand werden overdekt wat een duidelijke ophoging van het oude oppervlak met stuifzand tot gevolg had, terwijl andere stukken juist afgeschaafd zijn. Het is niet onmogelijk dat de ca. 1 kilometer verderop gelegen Wedderbergen ook uit de tijd stammen van het urnenveld. »

Een foto van de opgravingen met op de achtergrond Wedderveer.

Bijzetting en grafvormen

Er is hier dus duidelijk sprake geweest van lijkverbranding, hoewel in de nabijheid van het veld geen plaats(ustrinum) is gevonden waar dit plaatsvond. De lijkbrandresten werden niet altijd in de urnen bewaard, ook kwam het voor dat ze in organisch materiaal waren verpakt. De bijzettingen waren omgeven door een kringgreppel. In Wedderveer zijn een 33-tal kringgreptypen te onderscheiden. Sommige zijn natuurlijk door groundbewerking ook verdwenen, aangezien het stuifzand niet overal gelijk hoog was. Overigens bevatten alle kringgreppels op deze locatie urnen. Van de 150 gevonden urnen waren er plusminus 30 verschillende soorten te onderscheiden. Alle urnen zijn zoals gezegd getekend en gedocumenteerd door de archeologen.

Vroeger en nu

Dat er ook wel eens een urn niet de weg heeft gevonden naar het Groninger Museum ontleen we aan een verhaal waaruit blijkt dat een van de tewerkgestelden twee urnen mee naar huis heeft genomen als trofee. Ze werden al die jaren op zolder bewaard tot de zoon van de man er een andere bestemming voor vond en ze schonk aan restaurant de 'Urnenhoeve', vroeger dus de boerderij van de familie Principaal. Ook kregen we nog een foto waarop mevrouw Alida Knelsina Feunekes-Schmeenk met urnen gevonden bij de Urnenhoeve staat afgebeeld. Deze urnen zouden naderhand hun weg hebben gevonden naar het Groninger Museum.

De grond was in 1917 nog woeste grond. Daarna werd het door de heer Principaal ontgonnen en was het landbouwgrond. Door recreatieontwikkeling en de aanleg van de weg Winschoten-Vlagtwedde werd er weer bos gepoot en ontstond er een recreatieplas en eigenlijk is een gedeelte nu weer woeste grond en zo gaat het heen en weer door de eeuwen. Van de afgravingsplek is eigenlijk niets meer terug te vinden. De urnen staan allemaal in het depot van het Groninger Museum in Nuis en zijn daar te bezichtigen.

Toen mevr. Bruining-Principaal daar onlangs ging kijken en de urnen voor het eerst na 70 jaren weer terugzag, was dit voor haar een zeer emotioneel moment en dat is ook heel goed te begrijpen. Het zou te ver voeren om alle gevonden urnen en kringgreptypen hier te beschrijven maar een overdruk van de wetenschappelijke beschrijving is wel beschikbaar voor belangstellenden als u even een e-mail stuurt naar info@verenigingwesterwolde.nl.

Links: de urnen werden allemaal getekend.
Rechts: mevr. Bruining in het depot in Nuis. Foto: Harm Dijkmeijer

A.E. van Giffen

Albert Egges van Giffen (Noordhorn, 14 maart 1884 – Zwolle, 31 mei 1973) was een Nederlands archeoloog. Hij wordt wel de vader van de hunebedden genoemd. Met zijn opgravingen in Ezinge in de jaren 20 en 30 legde Van Giffen als eerste de structuur van een dorp door de eeuwen heen in zijn geheel bloot. Tijdens dit project ontwikkelde hij de zogenaamde kwadrant- of taartpuntmethode, waarbij de plek van onderzoek in zowel verticale als horizontale sleuven wordt afgegraven. Naast zijn werk in Groningen verrichtte hij veel onderzoek in Drenthe. Hij bracht alle nog bestaande hunebedden in kaart en verrichtte bij meerdere daarvan bodemonderzoek. In 1928 publiceerde hij hierover een boek dat nog steeds als standaardwerk wordt beschouwd. Zonder zijn inspanningen zou waarschijnlijk een groot deel van de nu aanwezige hunebedden niet meer hebben bestaan. Naast onderzoek heeft hij veel ingestorte en deels vernielde hunebedden gerestaureerd. In 1920 richtte hij aan de Rijksuniversiteit Groningen het Biologisch-Archeologisch Instituut op.

Verder was hij voorzitter van de Vereniging van Terpenonderzoek, inspecteur bij het Groninger Museum en conservator bij het Drents Museum. In 1932 werd hij verkozen tot lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW).

H.Tj. Waterbolk

Harm Tjalling (Tjalling) Waterbolk (Havelte, 1924) is een Nederlands emeritus-hoogleraar in de archeologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Na zijn studie biologie in Groningen werkte hij als assistent palynologie van Albert Egges van Giffen. Daarmee kon hij de vakgebieden van de biologie en archeologie integreren. Hij promoveerde bij Van Giffen in 1954 op het proefschrift *De prehistorische mens en zijn milieu*. Van 1954 tot 1987 was hij hoogleraar-directeur van het Biologisch-Archeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen als opvolger van Van Giffen, met de leeropdracht Prehistorie en Germaanse archeologie. Waterbolk publiceerde met name over de typologie van prehistorische en middeleeuwse huisplattegronden, versterkte nederzettingen in Noord-Drenthe, nederzettingsterritoria en bewoningscontinuïteit. ■

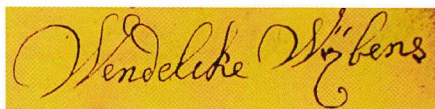
Bronnen:

Mevr. M. Bruining-Principaal, Stadskanaal
Dr. A.E. van Giffen en H.Tj. Waterbolk, *Bouwstoffen voor de Groninger Geschiedenis IV*, Groningen 1949
Wikipedia
Website de Urnenhoeve

MEIJERS VAN DE KERK TE BELLINGWOLDE

Deel 1

• Jan S.A. Huizing

Folckert Davids Muller
geb. ca. 1662
ovl kort voor 28-10-1713
z.v. David
en

1692 ?
plaats onbekend

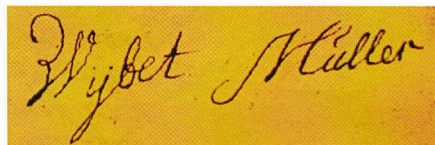
Wendelke Wijbens
geb. ca. 1667
ovl. 1-5-1731/18-2-1736
d.v. Wijbe
en Euwler?

Kinderen, gedoopt te Bellingwolde:

21-5-1693 naam niet ingevuld, ws. Euwler, ovl. voor 27-3-1736, getr. met Jan Takens.
22-3-1695 Eelwe, vroeg overleden.
2-5-1697 Tjabbent/Tiabbina, getr. met Hindrik Bontjes.
6-8-1699 Tibeet/ Tibeta, getr. (1e) 22-12-1723 te Bellingwolde met Lubbert Stoffers
(zijn 2e huwelijk), (2e) 11-7-1738 te Bellingwolde met Geert Feebes.
20-11-1701 Wijbe ---> 1e opvolger
29-3-1705 Talia/ Talle getr. 21-12-1735 te Bellingwolde met Geert Jans.
23-3-1708 David. ovl. voor 21-04-1709.
21-4-1709 David ---> 2e opvolger

1693 Lidmaten te Bellingwolde: 2 Folkert Davids en 3 Wendelke Wijbes zijn huisvrouw.
Mogelijk komen ze vanuit een andere (onbekende) plaats in Bellingwolde wonen.

2-10-1695 Folckert Davids wegens 5 marck geaccordeert. 2-0-0.
31-10-1703 Folckert Davids in qte als voormont wegens groeve
geaccordeert op 5-0-0.
25-11-1711 Folckert Davids wegens overgegeven mandaat 2-0-0.
28-10-1713 Folckert Davids weduwe wegens groeve 3-0-0.

Wijbet Mullers
ged. 20-11-1701 Bellingwolde
ovl. ca. 1756
z. v Folckert Davids muller
en Wendelke Wijbens

21-7-1740
Bellingwolde

Almoedt Berents
geb. ca. 1715 niet in Bellingwolde

d.v. Berent
en

Kinderen, gedoopt te Bellingwolde:

30-4-1741 Wendelke
24-5-1744 Berent

Boerderij aan de Hoofdweg 219.

18-2-1736 (-) zijn gecompareert Tiabbina Muller, wed: van d'Adjutant Hindrik Bonties, Tibeta Muller, geasisteert met haar Eheman Lubbert Stoffers, Taleia Muller geadsisteert met haar Eheman Geert Jans, de welke bekende met malcanderen ieder voor haar gerechte seste part an haar broeder Wijbet Muller in erfscheijdinge overgedragen te hebben in de heerd landes in Bellingwolde gelegen met de behuisinge daarop staande, soo in dier voegen als door haar overledene ouderen in eigendom is beseten en heeft kunnen worden verdedigt en zulcx ieder voor de somma van elfhondert car: glns. (-).
 25-2-1738 (-) Wybet Muller, de welke bekende vercoft en in een (stedevaste erfkoop?) overgedragen te hebben an Harm Freriks Bregenbeek en Jan Vriese als kerkvoogden van Bellingwolde sijn vijf seste deel in de plaatse (so van?) sijne ouderen is angeerft en van sijne susters mede heeft verkregen in Bellingwolde staande en gelegen ende dat alles soo en in dier voegen als vercofer sijn ancomstbrieven vermelden (-) en dat voor de somma van vijf duisent vijf hondert car: glns, (-) Verders hebben comparanten geconditioneert dat vercofer sijne behuisinge op voorschreven vercofte plaatse staande met de landerijen daar onder als voren gemelt gehorigh onder beklemminge sal behouden en daarvan jaarlijcks betalen hondert seventigh car: glns (-).

Ik ondergeschreven Wijbet Mullers Bekenne door dese mijne verteikinge ontfangen te hebben van d'kerkvoogt Harmen Freriks (Bregenbeek) een somma van drie duisent gulden dico (zegge) 3000 gl: waar meede het eerste termijn coopschatt volgens inhoud desen is voldaan en betaalt en dient desen soo verre voor quitantie. Bellingwolde den 10 juniij 1738. Wijbet Mullers.

Ik ondergeschreven Wijbet Mullers Bekenne van de kerkvoogt Harmen Freriks (Bregenbeek) ontfangen te hebben twee duisentvijfhondert gul dico 2500 gl: waar meede het laaste termijn volgens inhoud desen is voldaan en doe door desen nu dan ten vollen Quiteren in praesentie van dese onderstaande getuigen. Bellingwolde den 18 maj 1700 neegen en dartig. Wijbet Mullers.

David (Folkerts) Muller
 ged. 22-4-1709 Bellingwolde
 z.v. van Folckert Davids
 en Wendelke Wijbens

13-5-1731
 Bellingwolde

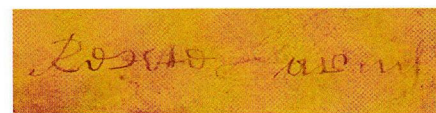
Rixte Harms
 geb. ca. 1690/95
 d.v. Harm
 en Folkertje?
 Rixte Harms was weduwe
 van Jan Oolderts.

Kinderen, gedoopt te Bellingwolde:

11-5-1732 Wendelke
 7-3-1734 Folkertje

Lidmaten Bellingwolde: 2-6-1715: nr. 11 Rikste Harms huisvrouw van Jan Oolderts.

19-10-1743 (-) gecompareert David Muller en Riekstie Harms Egtelieden dat (zij) bekenden vercoft en in eigendom overgedragen te hebben an Hindrick Linthuis en Harm Hindricks kerckvoogden in Bellingwolde, mede voor mij erschenen, haar vercoferen gerechte seste deel in de plaatse te Bellingwolde gelegen, waarvan de coperen in haar qlte redes de vijf andere deelen hebben angecoft, alles soo en in dier voegen als vercoferen die plaatse is angeerft en voor sijn seste deel met het seste part van de behuisinge daarop staande, kunnen verdedigen (-) voor de somma van twalfhondert car. »

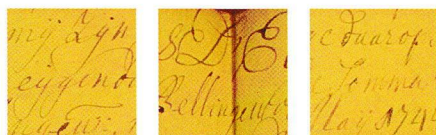
(-) ondergeschreven bekennen dese binnenstaande coopschatspenningen monterende een somma twalfhondert gulden van de kerkvoogt Harm Hindriks in qlte ten vollen te hebben ontfangen, doe dieswegen daarvoor quiteren. Bellingwolde den 11 maj seventijn hondert en vier en viertig. D. Mullers, Rexte Harms.

Verhuiringe der landerijen van Wijbets plaetse en behuisinge van het jaar 1756?

Wijbet Muller lanthuir voor 12 diematten van huis tot an de
 bouwcamp voor 56-6
 Otte Fedes en Corektie? de 8 diematt bouwte in de fenne voor 60-0
 Aeldrik Unties 6 diematten nielant voor 30-0
 H:F: Bregenbeek 9 diematten groen uiterd(ijk) voor 32-0
 Harbert Heeres en Cornelis Boeles verhuurt de 9 diempt bouwte
 op de uiterdijk 30-0

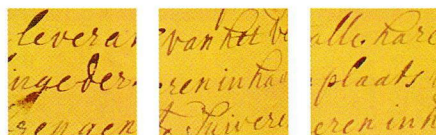
12-5-1756 ontfangen van Koop Boldinge 600 gld. van de verkofte beklemminge van Wijbet Mullers plaatse.

14-9-1756 Harm Freriks Bregenbeek en Hindrik Geerts als kerkvoogden van Bellingwolde verkopen aan Coop Boldinge haar kerkenbehuisinge en schuure enz. als dat Wybet Muller als van het regt der beklemming vervallen is afgegaan en na de prisatie aan de kerkvoogden is overgegaan. Prijs 3200 car: guldens. Het regt der beklemming der landerijen met het regt van vrij gemaal op de Hoffker windmoolen, als een privilegie aan de plaats eijgen, het regt van visschen en jagen enz. Jaarlijkse beklemhuur 204 gl. De meijer krijgt de huur van 2 kleine huisjes die op de grond staan. Jan Snoek staat borg.

Coop Boldinge/Koop Bolling
 ovl. 1782/1783

Zwaantje Alberts Bregenbeek
 ovl. na 1789

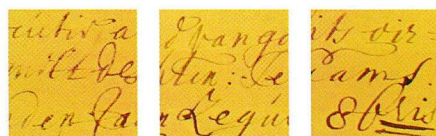
1757 – 1760 Worden telkens delen van het aankoopbedrag betaald.

15-1-1760 Albert Derks getr. met Assel Harms verkopen aan Koop Bolling getr. met Swaantje Alberts Bregenbeek een kamp land ca. 5 deijmt in den Ham. Prijs 647-10-0.

Coop Bolling betaalt 1 jaar huur 204 gld gedurende 1778 – 1782.

Coop Bollings weduwe betaalt 1 jaar huur 204 gld. gedurende 1783 – 1788.

22-1-1789 Hindrik Hindriks Mulder getr. met Antje Harms verkopen (-) een rog-moolen en behuizing, (-) zo door de wed. van Cobe Bolling wordt gebruikt.

Frans Kobes (zoon en opvolger van Koop Bolding)

Tussen 1788 en 1818 betaalt Frans Kobes elk jaar de huur van 204 gulden.

1-11-1817 van Frans Kobes Bolling ontvangen 6000 gld. koopschat van de eigendom.

NB. Na het overlijden van één van de ouders in een gezin, worden drie personen benoemd om de zaken van de minderjarige kinderen te behartigen. Degene die wordt benoemd uit de familie van de overledene wordt voormond genoemd. Hij treedt dan op in qlte (ook wel iq geschreven) (namens) deze kinderen.

Zie verder: "Bellingwolde vroeger en nu", 1979, bladzijde 112 en volgende. ■

Bronnen:

Groninger Archieven, toegang 209 (Hervormde gemeente Bellingwolde), diverse inventarisnummers.

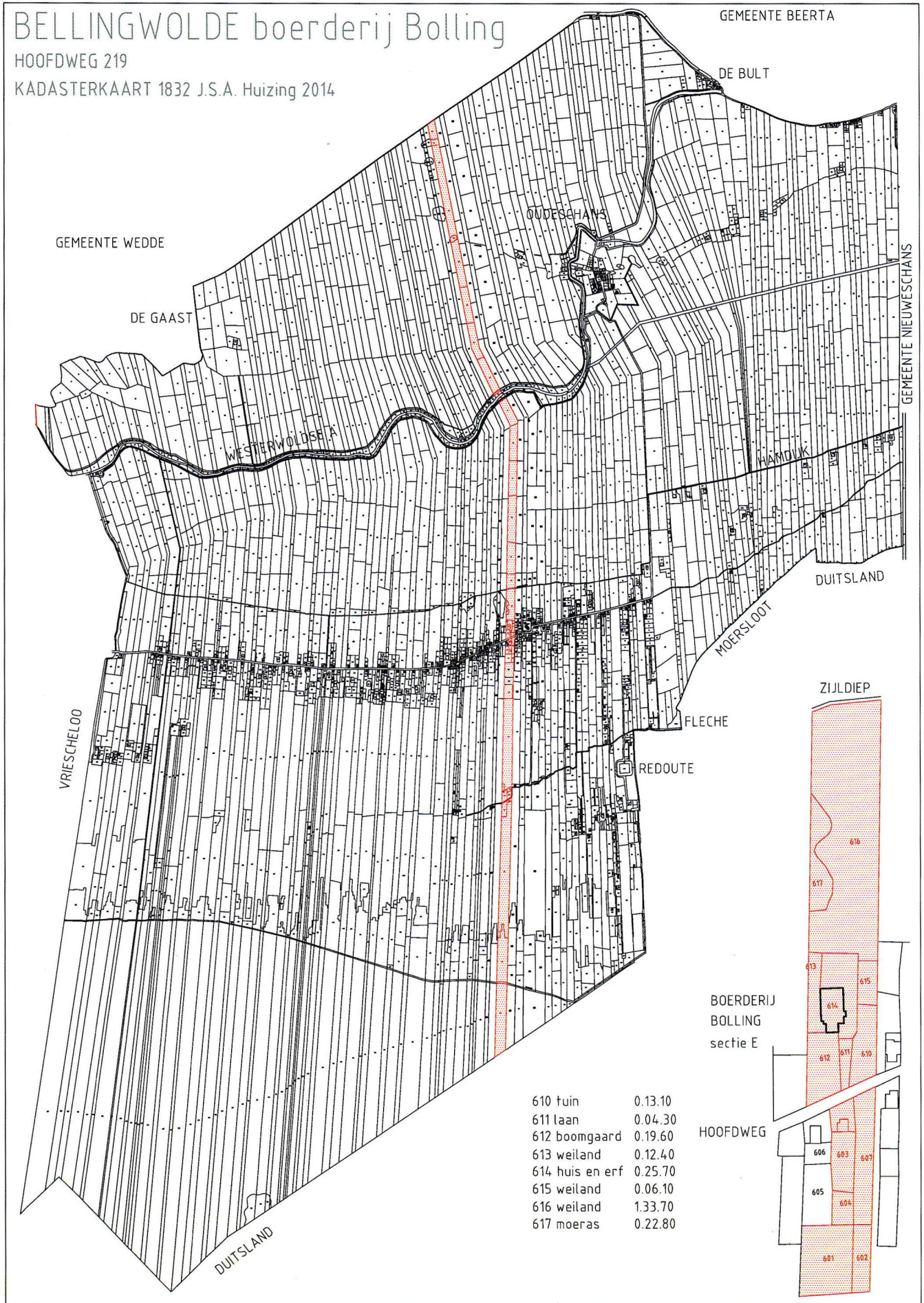
Groninger Archieven RA VI iij 1/11 en RA VI EE nr: 1/4.

Ander Ontfangh van Breucken des gerichtes van Bellingwolde – M.J. Hofman e.a.

BELLINGWOLDE boerderij Bolling

HOOFDWEG 219

KADASTERKAART 1832 J.S.A. Huizing 2014

610 tuin	0.13.10
611 laan	0.04.30
612 boomgaard	0.19.60
613 weiland	0.12.40
614 huis en erf	0.25.70
615 weiland	0.06.10
616 weiland	1.33.70
617 moeras	0.22.80

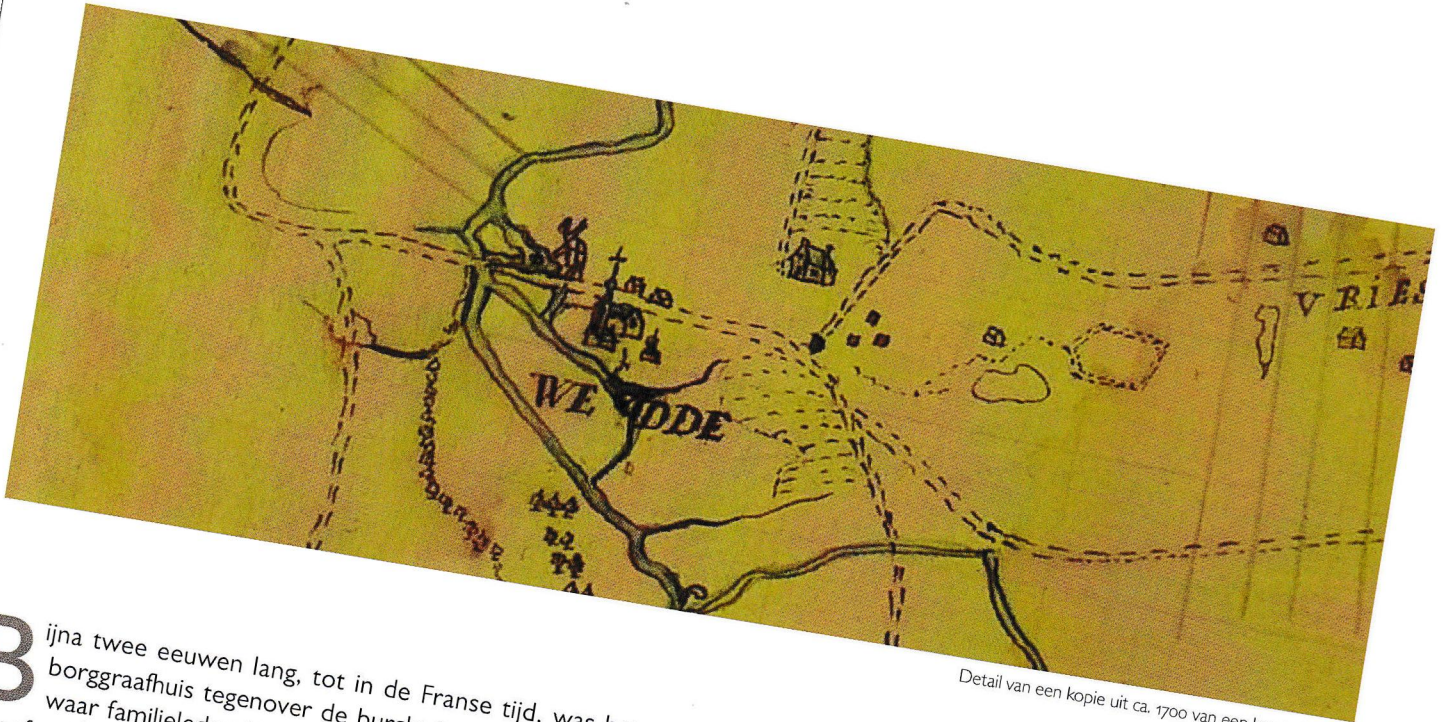
BOERDERIJ
BOLLING
sectie E

HOOFDWEG

VAN WEERTSHUIS TOT BORGGRAAFHUIS

Deel 1

• Albert Hazelhoff
Roelof Hazelhoff

Detail van een kopie uit ca. 1700 van een kaart uit 1590.
RHC/Groninger Archieven

Bijna twee eeuwen lang, tot in de Franse tijd, was het borggraafhuis tegenover de burcht in Wedde de plek waar familieleden Haselhoff hun functie als borggraaf uitoefenden en een herberg dreven. Voor ons aanleiding genoeg om, met behulp van bronnenonderzoek en literatuur, onderzoek te doen naar en in een tweetal artikelen inzicht te geven in de geschiedenis van dit huis.

De oorsprong ervan gaat aantoonbaar terug tot het jaar 1536 toen Keizer Karel V landsheer werd van Westerwolde en zijn bevelhebber George Schenk van Toutenburg de burcht veroverde op de troepen van de hertog Karel van Gelre. Die had de burcht slechts enkele jaren daarvoor veroverd op de Addinga's, de oorspronkelijke bewoners vanaf de 14e eeuw. Door Karel V werd Reynolt van Burmania als drost aangesteld. Direct na hem kwam Schenk van Toutenburg als leenman van Westerwolde, die vervolgens zijn eigen drost aanstelde. Hij ging verder met het versterken van de burcht, waarmee de Geldersen al waren begonnen.

De bouw van het Weertshuis

Rondom de burcht stonden al in de tijd van de Addinga's enkele gebouwen. In de klachtenlijst van de Westerwolders uit 1475 worden het bouwhuis, de voorborg en de schuren van de voorborg genoemd. Vermoedelijk zijn deze gebouwen in de jaren van de 16de eeuw gesloopt of vernield.

In een brief uit 1548 van Karel, zoon van George Schenck van Toutenburg, aan Karel V wordt een weertshuis genoemd, een benaming voor herberg. Het betrof de kleyne plaetse / daer op de selve Bourmannia wesende te Wedde een kleyn wirtshuijs getymmert / ende daer nae des

suppt. seliger vaeder verkoft heft ende daer toe de ander plaetse voerden selven huijse neffens de clappe van de brugge ende Singelgrachte gelegen."

Dat het weertshuis op de plaats van het vroegere voorhof van de burcht heeft gestaan en onlosmakelijk verbonden was aan de burcht blijkt verderop in deze brief:

"Der gelijcken de stede van dat wirtzhuijs ende de andere plaetse voer den Huyse Wedde / als een verscheiden afgegraven perck / altyt is geweest een Voerhof van den selven huijse / daer up bowhusen schuren of stallen hier voertyts gestaen / ende by de voergaende droste tot een voerhof ende plaetse van den selven huyse gehalten ende gebruikct is geweest. Ende oeck van de huyse niet en mach gesepareert werden / by den selven huyse onverscheyden ende onverfrempt behoerde te bliven".

Reynolt van Burmania, inmiddels drost van Coevorden, verklaart in 1545 over het weertshuis:

"de stede gelegen voert huys daer Stall Johan nu up woent / heft betymmert by Hayo Westerwoldes voerg. consent / ende hem oeck jaelicks de pacht hier van betaelt / oeck de venne landes liggende voert huys Wedde behoert Hayen voersc. toe".

Uit bovenstaande kunnen we het volgende afleiden. Reynolt van Burmania, drost van 1536 tot 1539 heeft op de voormalige voorhof van de burcht een weertshuis laten bouwen, op grond van en met toestemming van Hayo Addinga tegen betaling van een jaarlijkse pacht. Later heeft hij blijkbaar het weertshuis en ook het andere huis naast de brug en de singelgracht verkocht aan George Schenck van Toutenburg.

De ligging van het Weertshuis

Een interessante vraag is waar het weertshuis precies heeft gelegen. Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat het is gebouwd op de voormalige voorhof van de Addinga's. Na de moord op Egge Addinga was de burcht zwaar vernield en was deze feitelijk tot 1530 alleen een 'vierkanten olden steenhuys'. Dit veranderde door de aangebrachte versterkingen vanaf 1530 toen de ommuringen en het poorthuis verschenen en de burcht er robuust bij lag. Het voorhof veranderde mee. Of er eerder een weertshuis was geweest op deze plek is onbekend.

Door een uitspraak in een geding over het gebruik van de tolbrug van Wedde uit 1566, waarbij de toenmalige heer van Westerwolde, Johan de Ligne, graaf van Arenberg was betrokken, komen we meer te weten over de ligging van het weertshuis:

"sal laten, up dat de schepen hoeren vrijen vaert hen und heer daer dorch moeget hebben, daer tho noch in den Dick an dieselve brugge up siner genaden onkosten ene syll liggen laten",

Maar belangrijker in dit verband:

"ock die handt daran holden dat die verstoppe brugge by saligen Johan Stalknechts huse weder upgeruemt, up dat der wateren enen vrijen (...) afftocht dar dorch gewinnen und bekomen moegen".

Wat zegt dit ons? Er blijkt in 1566 sprake te zijn van twee bruggen. De tolbrug over de Westerwoldse A, die volgens de stukken was vervangen door een vaste brug wat de vrije scheepvaart belemmerde, en een tweede 'verstoppe' brug. Deze brug lag bij het weertshuis waar wijlen Johan Stalknecht, door Reynolt van Burmania in 1545 Stall Johan genoemd, woonde.

Het is vermoedelijke dezelfde brug die in de eerder genoemde brief uit 1548 wordt genoemd: *"de ander plaetse voer den selven huijse neffens de clappe van de brugge ende Singelgrachte gelegen."*

Het is volgens ons een aanduiding voor het feit dat een gebied rondom de burcht, de voormalige voorhof, lange tijd omsloten is geweest door de Westerwoldse A en een gegraven of natuurlijke aftakking hiervan. Deze voorhof was bereikbaar via twee bruggen in de doorgaande weg.

Zowel op een kaart uit 1590 (van een onbekende maker) als op de door Cornelis Pijnacker in 1634 getekende kaart van Drenthe en Westerwolde is deze omsluiting zichtbaar.

Uit een acte uit 1594 van de toenmalige drost blijkt dat voor dit gebied nog jaarlijks pacht wordt afgedragen aan de erfgenamen van de Addinga's. Het wordt omschreven als:

"die plaije voer den hues Wedden tuschen der kleine brugge bij Bele Hermans hues bis an die tolle brugge so dat umb den kroech und wage hues omme graeve."

Op het terrein stonden tussen beide bruggen destijds het weertshuis (den kroegh) en de waag. Het weertshuis stond

in de omgeving van de aftakking van de A, die vermoedelijk een verbinding vormde met de gracht rondom de burcht, de singelgracht. En daarmee volgens ons op (ongeveer) dezelfde plek al waar later het borggraafhuis stond.

De bovenstaande redenering geeft ook een nieuw beeld op de moord op Egge Addinga door woedende Westerwolders in 1475. Deze zal vermoedelijk plaatsgevonden hebben op de doorgaande weg tussen deze twee bruggen bij het voorhof. En niet zoals wel wordt verondersteld tussen twee bruggen direct rond de burcht.

De functie van het weertshuis: herberg en rechtshuis

Dat het weertshuis net als het latere borggraafhuis meer was dan alleen een herberg, vinden we op diverse plaatsen in de bronnen terug.

In een acte uit 1539 verklaart de toenmalige drost Hans Hesse het volgende:

"Ick Hans Hesse inder tyt drost tot Wedde van wegenn und bevell M.g.l. herenn Georgenn Schenck vryher tot Toutenborch herenn tot Wedde etc. doen kundt avermytz desenn mynen openen vorsegelden brieve wo vor my in rechthuys tot Wedde erschenen unde gekomen synt de werden unde religiosen heren prior unde volmacht deses cloesters Apell den XVII dach July."

In 1539 was er dus al sprake van een rechthuis in Wedde. Dat dit tevens het weertshuis was, blijkt uit een acte uit 1557, waarin Engelbert van Ensse, drost van Coevorden, verklaart:

"op vrijdach den 23en der selver maent de landtschap van Westerwolhe voer thuis tho Wedde bescheiden voormiddach tho erschinen, oeck Jacob van Robeeck und Jacob Prenger verdaechfaert. Soe synn de Droste van Wedde (Hans Hesse) und Ick mit beiden richters van Westerwolde unnd Bellinckwolde affgegaenn in des Werdes Huis, daer de Drost gewoentlich is parthienn the horenn und recht tho sitten und midler tydt dat die Landtschap voer den Huise vergaederedenn." Drost Hans Hesse gebruikte vanaf het moment van zijn aanstelling in 1539 het weertshuis om recht te spreken en om te vergaderen. Aannemelijk is dat ook zijn voorganger Reynolt van Burmania het weertshuis als zodanig gebruikte. Of er ook in de Gelderse periode of daarvoor tijdens het bewind van de Addinga's recht werd gesproken in een herberg op het voorhof blijft vooralsnog speculatief.

In ieder geval blijft deze dubbelfunctie tot 1593, wanneer Westerwolde en de burcht voor de Republiek worden veroverd door graaf Willem Lodewijk, bestaan. Dit blijkt vooral uit de rekeningen van de drost uit die periode. »

Jean de Ligne (links) en Margaretha van der Marck (rechts).

De bewoners van het weertshuis

In 1545 was Johan Stalknecht (in acte Stall Johan genoemd) bewoner van het weertshuis. Mogelijk was hij ook al gerichtsdienaar en als zodanig een voorloper van de latere huisvoogd of borggraaf. In een acte uit 1540 tekent hij als getuige. Hij overleed vermoedelijk rond 1559, want uit de rekeningen van de drost uit 1568 blijkt dat zijn weduwe Mechtelt Stalknecht al in dat jaar accijns voor wijnen en bier afdroeg. En in een acte uit 1566 wordt vermeld: *“Het Crouch oft 's weertshuijs hebben wij verhuert an Mechtelt Lantskechts (verschrijving) den tyt van sess jaeren”*.

Mechtelt Stalknecht werd verplicht om bomen op het omliggende erf te planten. Daarnaast was zij ook verantwoordelijk voor de tolheffing: *“sal zij Mechtelt den tol wel ende getrouwelick bewaren ende bedienen”*.

In mei 1568 begon met de slag bij Heiligerlee de Tachtigjarige Oorlog. Een maand eerder had Lodewijk van Nassau de burcht in Wedde veroverd en verzamelde daar zijn troepen voor de komende strijd. Al snel na zijn overwinning moest Lodewijk zich terugtrekken van de burcht en werd zijn leger bij Jemmingen door Spaanse troepen verslagen. De heer van Westerwolde en burchtheer van Wedde, Jean de Ligne, graaf van Arenberg was inmiddels evenals Adolf van Nassau in Heiligerlee gesneuveld. Zowel de burcht als het weertshuis/rechtshuis raakten in die periode zwaar beschadigd. En ook Mechtelt Stalknecht had het zwaar, zij had de grootste moeite om de accijns voor de drost te innen. Dit blijkt uit een verzoek van haar schoonzoon, richter Johan Elses ten Veenhuis (hij trouwde in 1666 met Geertruidt Stalknecht) aan de gravin van Arenberg, weduwe van Jean de Ligne, graaf van Arenberg, leenman van Westerwolde:

“under de huisluiden ehnn oproer koemen, dar dorch de solve kroech vernichtet mochte worden, soe dath dath ins swanck is und soe gene vorteriynge bijden luiden worden gescheth als inn vortijden gescheth is” Mechtelt vreesde dat de inwoners van Westerwolde haar herberg zouden vernielen, wellicht omdat een deel van de ingezetenen de troepen van Nassau steunden. Ook had zij moeite met het innen van de tol- en waaggelden.

De bijlagen bij rekeningen van de drost uit de jaren 1569 en 1570 maken duidelijk dat de burcht, het weertshuis/rechtshuis, de waag, de molen en de tolbrug in 1568 zwaar beschadigd moeten zijn geraakt. Het werd tijd voor herbouw en herstel. We zien een hele reeks aan bijlagen die handelen over het herstel van de 'kroegh' of 'harbarg'. Er worden veel balken aangeschaft die onder meer boven de kelder geplaatst moeten en er worden verschillende keren duizenden bakstenen en kalk per schip aangevoerd. Tot aan de 'dam bis Wedde'. Vermoedelijk betreft dit 'die verstopte brugge' naast het weertshuis, die door graaf van Arenberg in 1566 had moeten worden 'upperuemt'

Ook de arbeidsuren die aan de herbouw van het weertshuis werden besteed worden uitvoerig beschreven. Houtzagers, timmerlieden, steenmetselaars en pannenleggers werkten weken achtereen aan het pand. Het wekt de indruk dat het weertshuis nagenoeg volledig moest worden herbouwd.

In 1570 lijkt het weertshuis hersteld. Er werden twee vensters 'voer de rechtkamer' getimmerd en planken en vloertegels gelegd in het brouwhuis, de spijskamer en de kamer in de 'kroegh' boven de kelder. Vermoedelijk bevond daar zich de rechtkamer.

Mechtelt Stalknecht bleef waarschijnlijk tot haar dood, omstreeks 1585 'weerdinne' en pachter van de tolbrug. Of zij hertrouwde is ons niet bekend.

Ze kreeg soms bekende gasten op bezoek, zoals in 1571 de rechtsgeleerde en historicus Cornelis Kempis. Ook de scherprichter uit Groningen mr. Christoffel (...) kwam bij haar dineren toen hij in 1575 een dief met het zwaard moest onthoofden.

Uit het bovenstaande blijkt dat ook na het overlijden van Johan Stalknecht rond 1559 de rechtkamer in het weertshuis gevestigd bleef. Niet geheel duidelijk is hoe de functie als gerichtsdienaar van de drost in die periode werd ingevuld. Naar alle waarschijnlijkheid werd dit de huisvoogd Hans van Dorpen, die vanaf dat moment deze functie heeft vervuld. In de drostenrekeningen uit 1567/1568 vinden we de notatie:

“Item voer Drost cleederen bij mij voer mij en mijnen twee dienaers als MGH (Jean de Ligne, gesneuveld in 1568 tijdens de slag bij Heiligerlee) overleden was, laten maecken”.

Met de ‘dienaers’ worden vermoedelijk de huisvoogd Hans van Dorpen en de gerichtsschrijver Gerhard van Langen aangeduid. Waar beiden woonden is ons niet geheel bekend. Wel wordt in een acte uit 1572 gesproken over:

“het huis daer der huisvoeget in woent, voir des huisen Wedde”

Verder blijkt uit deze acte dat er veel materiaal voor dit huis wordt aangevoerd en dat er door timmerlieden aan wordt gewerkt, wat de indruk wekt dat er in die tijd een nieuw huis is gebouwd. In hetzelfde jaar 1572 vinden we ook rekeningen voor de herbouw van het waaghuis. Mogelijk betreft dit hetzelfde pand en is Hans van Dorpen in het waaghuis gaan wonen, hij lijkt in die tijd ook de opbrengsten van de boterwaag te hebben gepacht.

Hans van Dorpen werd jaarlijks betaald voor zijn kleding. Ook kreeg hij een vergoeding voor het apprehenderen (arresteren) van gevangenen en assisteren bij verhoren. Vanaf 1572 worden door hem tolgeden afgerekend, soms echter ook door richter ten Veenhuis.

Bij de jaarlijkse pachtbetalingen aan de familie Lewe, erfopvolgers van de Addinga’s, wordt in die periode gesproken over de ‘plaetze daer de hoff, wintmolle en het weertshuis’ tussen beide bruggen op staat. Of dit ‘hoff’ een woning was, is niet duidelijk, mogelijk betrof het alleen een tuin. Een betaling uit 1571 aan Andries Gardenier, werkend bij de heer van Tautenburg (in Vollenhove), die appelbomen en eschheggen aanlegt ‘in den hoff’, lijkt daarop namelijk te duiden.

In 1585, vermoedelijk na de dood van Mechtelt Stalknecht, nam Gerhardus van Langen, de scriba (schrijver) van de drost, het weertshuis over in pacht. Bij het weertshuis hoorde ook een aandeel in de Wedder Marke, zoals blijkt uit het testament van Elisabeth Addinga uit 1590. Tot haar eigendom behoorde:

“de gerechticheit op de Marck offte weijde te staen twee peerden, vier koeijen ende swijnnen ende turff veene gelijk Mechtels Stalnechts weduwe placht to gebruijcken, nu Gerardus van Langhen”

Verderop in deze acte lezen we *“die plaetse voert huijs Wedde und die khoe weijde, die tegenwoirdich den Drost aldaer in huijre heeft”*. Dit huis was zeker niet de kroegh of weertshuis, aangezien die altijd bij naam werd genoemd. Het zou hier zijn gegaan om het eerder genoemde huis om de hoek bij de brug en de singelgracht. Huisvoogd Hans van Dorpen en gerichtsschrijver Gerhardus van Langen waren ook aanwezig bij het eerste Wedder Heksenproces in 1587. Hans van Dorpen overleed rond het tweede heksenproces in 1589, waarna Gerhardus van Langen de nieuwe huisvoogd werd. Als schrijver werd hij in 1589 opgevolgd door Elso ten Veenhuis, zoon van Johan ten Veenhuis en Geertruidt Stalknecht.

De rol van huisvoogd (de voorloper van de borggraaf) en het bezit van het weertshuis annex rechtshuis was in 1589 weer in één hand. Mogelijk net zoals het even is geweest ten tijde van Johan Stalknecht. Het zou slechts een korte tijd duren.

Huisvoogd Gerhardus van Langen verklaart in 1589 naast de pacht van het weertshuis ook de tolgeden, de accijnsen op wijn en bieren en de pacht van de boterwaag te hebben afgedragen. Evenals zijn voorganger ontvangt hij daartegenover een jaarlijks bedrag voor ‘huisvogts kledinge’.

Enkele jaren later voelt Westerwolde de naderende oorlogsdreiging. Gerhardus van Langen schrijft in 1591 dat zijn weertshuis geen pacht meer kan opbrengen omdat het er vanwege de vijand (de troepen van Maurits en Willem Lodewijk) niet meer veilig is en de nachten op de burcht worden doorgebracht.

In een brief uit 1593 aan de gravin van Arenberg, waarin de zorgelijke situatie van Westerwolde uiteen wordt gezet wordt de functie van van Langen beschreven. Hij is dan blijkbaar ook administrateur van de militaire bezetting op de burcht.

“... Huisvochett Gerhardt van Langenn is des drosten secretaris, schriver van die soldaten, daer hie oick ene tidtlanck lanck sijne leninge mede vann Gerhardt is toellner van die brugge und oick wagemester van die wage, denn oick denn partijen in der advocatuur...”.

Nadat in augustus 1593 de Wedder burcht door Willem Lodewijk van Nassau is veroverd, in september daarop door de Spaanse aanvoerder Verdugo werd heroverd en tenslotte in oktober nogmaals definitief werd ingenomen, was de schade aan de burcht en de belendende gebouwen enorm. De molen en vele huizen waren al na de eerste verovering verbrand. Het weertshuis werd afgebroken, aldus Gerhard van Langen en Mathias Ortt, en door de troepen van Willem Lodewijk weer opgebouwd als een ‘kroeghuis’ in de nieuwe schans Bourtange te bouwen. Ook de stenen en dakpannen van het waaghuis waren daar naartoe als bouw materiaal meegenomen.

Voor Gerhardus van Langen zat er niets anders op dan naar zijn andere huis in Oost Friesland af te reizen. Hij overleed er een jaar later. Drost Mathias Ortt en richter ten Veenhuis waren in december 1593 naar Groningen vertrokken en alleen de richter Henrich Schinckel bleef in het gebied achter.

Tot ver in de 17^e eeuw zou in de drostenrekeningen worden vermeld dat er geen pacht meer werd afgedragen van het weertshuis en de molen. Over deze belangrijke gebouwen na 1593 is wel enig beeld. Zeker weten we dat er rond 1637 met de komst van borggraaf Derck Haselhoff sprake was van een herberg annex rechtshuis, vanaf die tijd borggraafhuis genoemd, op dezelfde locatie waar het vroegere weertshuis had gestaan. Maar daarover later meer. ■

Bronnen:

Stadsheerlijkheid Wedde (Groninger Archieven): inv.nrs.927, 942, 943, 948.

Archief Lewe (Groninger Archieven): inv.nr 58.84.89

Kaart 1590 (Groninger Archieven): ‘Afteeckeningh van een deele der heerlickheit Wedde te weten het noorderse van die Eemz”.

Literatuur:

J.G.N. Renaud en E. van Dijk, Het Huis te Wedde, 1971

C.J. en R.M.A. Wegman, Westerwolders en het Woningbezit van 1568 tot 1829 (deel 6)

Het Kerspel Wedde, Wierden, 2004

NIEUWS

www.verenigingwesterwolde.nl

Algemeen

Het bestuur heeft in de afgelopen maanden twee vergaderingen belegd: 20 november 2014 en 22 januari 2015. De novembervergadering stond voor een groot deel in het teken van de laatste voorbereidingen van de Dag van de WesterwOLDambtster Geschiedenis op 23 november in Wedde en de ledenvergadering van 20 december in Sellingen. In de volgende vergadering van 22 januari zijn de beide activiteiten geëvalueerd. Voor historische dag in Wedde – een samenwerking met het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt te Winschoten en Museum de Oude Wolden te Bellingwolde – is opnieuw veel werk verzet. Het was een geslaagde dag, waarbij een gevarieerd programma voor elk wat wils bood. Ook de lezing van Geert Volders tijdens de decembervergadering in Sellingen

– over Westerwolde tijdens de Eerste Wereldoorlog – werd zeer gewaardeerd. Het bestuur heeft in haar vergadering van 22 januari ook het jaarprogramma goeddeels voorbereid. Ook de activiteitenkalender is vastgesteld, waarbij de volgende data alvast in de agenda's genoteerd kunnen worden: 28 maart, 27 juni, 19 september, 15 oktober en 12 december. Inhoudelijk zal hierover worden gecommuniceerd via de website en de uitnodigingen. Ook was de januarivergadering het moment om de bestuurlijke en financiële aspecten te bespreken als voorbereiding op de jaarvergadering van 28 maart in Onstwedde. De lezing in deze vergadering zal worden verzorgd door archeologe Mirte van Geffen, die zal spreken over de Pekelborg op de grens tussen Westerwolde en het Oldambt.

Doelstelling vereniging

De jaarvergadering van maart is tevens een goed moment om nog eens stil te staan bij de doelstellingen en het bestaansrecht van de vereniging. Waartoe zijn wij op aarde? Doen we het goed? Moeten er dingen anders? Allemaal vragen die legitiem zijn en – als het goed is – het bestuur en de leden ook scherp houden. In 2004 verscheen bij Verloren te Hilversum de bundel *Lokale geschiedenis tussen lering & vermaak* onder de redactie van H. Michielse, E. de Paepe en G. Schutte. Hierin schreef W. van der Ende een artikel over het karakter van historische kringen (en/of verenigingen) en de functies daarvan (blz. 56–70). Hij beschrijft daarin ook een 'ideaal' model van een historische kring, waarbij hij zes kerntaken formuleert. Achtereenvolgens (en zeer beknopt samengevat) zijn dat: 1) een brug bouwen tussen wetenschap en liefhebberij op het terrein van de cultuurhistorie (middel: publicaties, lezingen door 'geleerde' inleiders enz.), 2) een rol spelen op het gebied van de permanente educatie (populair-wetenschappelijke lezingen, excursies enz.), 3) een bijdrage leveren aan het sociaal kapitaal (netwerken, gezelligheid), 4) een rol spelen bij de identiteitsvorming van burgers (waarbij regionale cultuurhistorie een belangrijke rol speelt), 5) het leveren van een bijdrage aan het onderwijs (gastlessen, lesbrieven enz.) en 6) het bewaken en bewaren van het cultureel erfgoed (bijvoorbeeld strijden voor het behoud van belangrijke historische gebouwen, karakteristieke dorpen, leefgemeenschappen en 'omgevingen'). Binnen de kaders van deze bijdrage is geen ruimte om het bovenstaande 'ideale' kerntakenpakket te bespreken. Maar u kunt er wel over nadenken en uw gedachten delen met uw mede-liefhebbers in de Historische Vereniging Westerwolde. ■

Bedreigd erfgoed? Erve Wijbelingh te Weende staat te koop.

NIEUWS

www.streekhistorischcentrum.nl

www.facebook.com/StreekhistorischCentrum

250\400-tentoonstelling in het Streekhistorisch Centrum: Kolonisten aan het kanaal, 10 schilderijen van Geert Schreuder

Ook het Streekhistorisch Centrum doet met tal van activiteiten mee aan de viering van 250\400.

Op het moment van het verschijnen van dit blad, is de eerste lezingenserie al achter de rug. De belangstelling was groot: het ontstaan van het hoogveen, de economie van de vervening en de relatie van de stad Groningen tot het Stadskanaal leidden driemaal tot een meer dan uitverkocht huis. Bij elke lezing bleek dat de interesse in de dynamische geschiedenis van het gebied leeft in de wijde omgeving, niet alleen in Stadskanaal. Vanaf 22 maart is die geschiedenis ook te zien in een nieuwe tentoonstelling. Beeldend kunstenaar Geert Schreuder uit Onstwedde, geboren en opgegroeid aan het Stadskanaal, kreeg van de Stichting 250\400 de opdracht de meest karakteristieke momenten uit de ontwikkeling van de Kanaalstreek op zijn kenmerkende wijze in beeld te brengen. De opdracht resulteerde na een jaar van onderzoek, schetsen en overleg in tien panelen die globaal de periode tussen 1615 en 1910 beslaan. Ze hebben als overeenkomst dat op elk schilderij de mensen centraal staan die het gebied gevormd hebben tot wat het nu is: de mannen die meter voor meter het Stadskanaal uitgroeven, hele gezinnen die werkten in het veen om de landerijen te ontginnen en vervolgens hebben bebouwd. Speciaal voor deze gelegenheid stelde RHC de Groninger Archieven enkele bijzondere documenten beschikbaar die de ontstaansgeschiedenis illustreren. Zo zal de originele kaart uit 1615 met de grens die door Jan Sems getekend werd, te zien zijn evenals een uittreksel uit de 'secrete Raadsresolutiën' waarmee de burgemeesters van de stad Groningen op

Kerels met knoesten graven kanalen.
Geert Schreuder

11 februari 1765 besloten tot 'het graven van een Nieuw Canaal in de boven Wildervank om de Veenen aldaar enz. aen de Sneede te brengen'.

Bij de tentoonstelling verschijnt een gelijknamig boekje waarin alle schilderijen zijn opgenomen en waarbij Harm van der Veen steeds een bijbehorend verhaal verzorgde. Voor het onderwijs worden er speciale opdrachten bij de tentoonstelling gemaakt.

De expositie zal gedurende het jubileumjaar nog geruime tijd te bezichtigen zijn. Zie voor de openingstijden www.streekhistorischcentrum.nl.

Het boek *Kolonisten aan het Kanaal, 10 schilderijen van Geert Schreuder, 10 verhalen van Harm van der Veen* is in het SHC te koop voor € 9,95.

Wat staat er nog meer te gebeuren in het jubileumjaar?

In het SHC: de verschijning van diverse boeken, waaronder de herdruk van *100 jaar schepen, schippers en scheepsbouwers in Stadskanaal* door Willem Mulder, een publicatie over de Semslijn in samenwerking met het Drents Archief, RHC de Groninger Archieven en WBooks, een fotoboek Stadskanaal, toen en nu i.s.m. uitgeverij Profiel, en een expositie van quilts die gemaakt zijn van oud beddengoed, vanaf medio mei. Kijk voor de overige activiteiten op www.250400.nl. ■

Bovenaan dit artikel ziet u ons nieuwe logo. Het is ontworpen door Roland Beyer.

Jan Schoenmaker en Jantje Scheper en hun dochter Stientje Schoenmaker

• Wim Bruining

Jan Schoenmaker, geb. Onstwedde 10-01-1845, landbouwer, ovl. Kopstukken 17-11-1924, zoon van Wubbe Jans Schoenmaker (1807-1893), landbouwer, en Stientje Hendriks Wilts (1805-1878), tr. Onstwedde 15-04-1878 **Jantje Scheper**, geb. Mussel 14-08-1855, ovl. Kopstukken 29-03-1928, dochter van Berend Steffens Scheper (1819-1908), landbouwer, en Wendelke Jans Reints (1824-1868). Uit dit huwelijk zijn zes kinderen geboren:

1. **Berend Schoenmaker**, geb. Kopstukken 01-12-1878, arbeider, ovl. Ter Apel 01-01-1671, tr. Vlagtwedde 07-05-1910 Christina Meendering (1884-1965), dochter van Jan Meendering en Antje Fröling.
2. **Wubbe Schoenmaker**, geb. Kopstukken 18-01-1880, landbouwer, ovl. Mussel 22-09-1960, tr. Vlagtwedde 06-05-1905 Grietje Brouwer (1883-1957), dochter van Wubbe Brouwer en Zwaantje Kielema.
3. **Steffen Schoenmaker**, geb. Kopstukken 14-10-1882, arbeider, ovl. Mussel 10-06-1986, tr. Onstwedde 03-04-1909 Jennechien Elzen (1884-1958), dochter van Willem Elzen en Annechien Mulder.
4. **Hendrik Schoenmaker**, geb. Kopstukken 12-02-1885, arbeider, ovl. Wollinghuizen 17-05-1960, tr. Onstwedde 06-05-1911 Johanna Wijnholds (1889-1947), dochter van Jan Wijnholds en Geertien Kuilman.
5. **Willem Schoenmaker**, geb. Kopstukken 17-09-1887, arbeider, ovl. Mussel 12-12-1968, tr. Onstwedde 15-02-1913 Mendina Borgeld (1895-1986), dochter van Andries Rindert Borgeld en Geertruida van Klinken.
6. **Stientje Schoenmaker**, geb. Kopstukken 17-04-1890, overleden Kopstukken 19-01-1895.
7. **Jan Schoenmaker**, geb. Kopstukken 19-04-1894, overleden Kopstukken 02-07-1896.
8. **Stientje Schoenmaker**, geb. Kopstukken 19-10-1899, ovl. Bourtange 03-04-1976, tr. Vlagtwedde 19-11-1938 Jan Harko Hoving (1898-1984), zoon van Toleus Hoving en Trientje Mulder.

De foto is omstreeks 1917 gemaakt.

FOTORAADSEL

Foto's: Jan Huizing

Gevraagd wordt deze keer: in welke plaats staat deze boerderij en wat is het adres. Indien u nadere gegevens kunt verstrekken, mag u deze ook vermelden. Stuur uw antwoord vóór 30 mei naar fotoraadsel@terrawesterwolda.nl

Het hek van het vorige fotoraadsel staat aan de Unikenstraat in Stadskanaal en het geeft toegang tot de begraafplaats van de familie Uniken. Jan Uniken was opzichter van de venen voor de stad Groningen en zelf ook vervener. Hij richtte op zijn grote boerderij te Stadskanaal deze begraafplaats op, waar hij in 1859 werd begraven. De winnaar van het fotoraadsel in het vorige nummer (nr. 9) is geworden: *Mevrouw H. Geerts-Rosing uit Bellingwolde*. Hartelijk gefeliciteerd met het winnen van de boekenbon.

win
een
cadeaubon

(Advertenties)

Het vorige fotoraadsel: hek van de Unikenbegraafplaats.

DIJKSTRA JANSEN BERGMAN
NOTARISSEN & JURIDISCH ADVISEURS

*Informeert u eens
vrijblijvend wat wij
voor u kunnen doen.*

Lilienthalplein 3, 9501 XP Stadskanaal
Postbus 99, 9500 AB Stadskanaal
Tel.: (0599) 61 20 16 - Fax: (0599) 62 12 66
E-mail: info@djbnotarissen.nl
www.notarissen-stadskanaal.nl

J. STOUT
uitvaartverzorging

Voor een stijlvolle uitvaart,
met heldere afspraken over de uitvoering en de prijs

tel. (0599) 612 482
Dag en nacht bereikbaar!

Waar u ook verzekerd bent, uw wensen staan centraal

Steenhouwer 15
9502 EV Stadskanaal

Westerparallelstraat 72
9501 GX Stadskanaal

www.stoutuitvaartverzorging.nl

UITVAARTZORG • STICHTING
TEJNEMERK

T E R R A
Westerwolda

IS EEN CO-PRODUCTIE VAN DE
HISTORISCHE VERENIGING WESTERWOLDE EN HET
STREEKHISTORISCH CENTRUM TE STADSKANAAL

ISSN 22124160

9 772212 416009

Activiteitenagenda

De Dag van de Groninger Geschiedenis bij de Groninger Archieven. De Historische Vereniging Westerwolda en het Streekhistorisch Centrum presenteren zich gezamenlijk met een stand in de studiezaal. Naast een historische informatie- en boekenmarkt zijn er lezingen, demonstraties, rondleidingen door de depots van de archieven en muziek. **Zaterdag 8 oktober van 11.00-17.00 uur** Cascadeplein 4 en 10, Groningen.

Zondagmiddagactiviteiten in het SHC:

Alle activiteiten starten om 14.30 uur.

Het verenigingsleven in de Kanaalstreek. 9 oktober. Entree € 2,-. Donateurs gratis. Presentatie van oude beelden uit het archief van het Streekhistorisch Centrum door Bert Roossien. Afbeeldingen van allerlei clubs komen aan bod, zowel op sport- als cultureel gebied.

Rondleiding door de Watertoren van Stadskanaal. 16 oktober. Entree € 2,- donateurs gratis. Een activiteit voor het hele gezin: Zie jij je huis vanaf het dak van de toren?

Bomen in het landschap. 23 oktober. Entree 3,50, donateurs € 2,-
Lezing door Rinck Zevenberg, boomverzorger.

Themamiddag met films over de aardappelmeelindustrie, met o.a. beelden uit Alteveer.
30 oktober. Entree € 2,-, donateurs gratis.

Nieuw Buinen in beeld: presentatie door Bert Roossien **6 november.**
Entree € 2,- donateurs gratis.

Poëziealbums. Lezing door Mien Westerdiep-Niemeijer over de historie en het gebruik van deze persoonlijke albums met versjes. **13 november.**
Entree € 3,50 donateurs € 2,-

Wie-wat-waar-middag: help mee met het beschrijven en identificeren van oude en minder oude foto's. **20 november.** Entree € 2,-, donateurs gratis.

De geschiedenis van het alfabet. Lezing door mevrouw dr. J.H.Looijenga, historisch taalkundige en werkzaam aan de Rijksuniversiteit Groningen.
27 november Entree € 3,50 donateurs € 2,-

Diaquiz: test uw kennis van de streek! Voor degene met de meeste goede antwoorden is er een prijsje. Voor de niet-kenners: een afwisselende beeldpresentatie over de wijde omgeving. **4 december.** Entree € 2,- donateurs gratis.

Concert door Linde Nijland en Bert Ridderbos. Zie voor muziek en meer info www.lindenijland.nl. **11 december.** Entree € 12,50 donateurs € 10,-.

Stadskanaal in het donker... Speciaal voor de durfals is vanmiddag de watertoren open als het donker wordt. Beklimmen is voor eigen risico!
18 december, 15.30-17.30 uur. Entree € 2,- donateurs gratis.

T E R R A W E S T E R W O L D A

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

INDIEN ONBESTELBAAR RETOUR: STREEKHISTORISCH CENTRUM CERESSTRAAT 2 9502 EA STADSKANAAL